

**КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН
БИЛИМ БЕРҮҮ ЖАНА ИЛИМ МИНИСТРЛИГИ
И.АРАБАЕВ АТЫНДАГЫ
КЫРГЫЗ МАМЛЕКЕТТИК УНИВЕРСИТЕТИ
Ж.БАЛАСАГЫН АТЫНДАГЫ
КЫРГЫЗ УЛУТТУК УНИВЕРСИТЕТИ**

Д.13.16.527 диссертациялык кеңеши

Кол жазма укугунда

УДК 37:378.14:494.3

АКУНОВА АЙНУРА РЫСБЕКОВНА

**«АЗЫРКЫ КЫРГЫЗ ТИЛИ» КУРСУН ҮЙРӨНҮҮ ПРОЦЕССИНДЕГИ
СТУДЕНТТИН ӨЗ АЛДЫНЧА ТААНЫП-БИЛҮҮ ИШМЕРДҮҮЛҮГҮН
МОДЕЛДӨӨ**

13.00.02 – окутуу жана тарбиялоонун теориясы менен методикасы
(кыргыз тили)

Педагогика илимдеринин доктору окумуштуулук даражасын
изденип алуу үчүн жазылган диссертациянын

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т Ы

Бишкек - 2017

Изилдөө иши И.Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинин Педагогика факультетиндеги Башталгыч мектепте кыргыз, орус тилдерин окутуунун технологиясы кафедрасында аткарылды.

Илимий кеңешчи: педагогика илимдеринин доктору,
профессор А.Осмонкулов

Расмий оппоненттер: педагогика илимдеринин доктору,
профессор С.Т.Батаканова;
педагогика илимдеринин доктору,
профессор Ж.Т.Балтабаева;
филология илимдеринин доктору,
профессор Р.Эгембердиев.

Жетектөөчү мекеме: Жалал-Абад мамлекеттик университетинин Башталгыч билим берүүнүн теориясы жана методикасы, Кыргыз тили кафедралары.

Диссертация 2017-жылдын 26-майында саат 14.00до И.Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинин жана Ж.Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университетинин алдындагы педагогика илимдеринин доктору (кандидаты) окумуштуулук даражасын изденип алуу боюнча уюштурулган Д. 13. 16. 527 диссертациялык кеңештин жыйынында корголот. Дареги: 720023, Бишкек шаары, 10-кичи-району, Кама көчөсү 10а.

Диссертация менен И.Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинин илимий китепканасынан таанышууга болот. Дареги: 720026, Бишкек шаары, Раззаков көчөсү, 51.

Автореферат 2017-жылдын 26-апрелинде таркатылды.

Диссертациялык кеңештин
окумуштуу катчысы,
педагогика илимдеринин
кандидаты, доцент :

Омурбаева Д.К.

КИРИШҮҮ

Изилдөөнүн актуалдуулугу. Учурда дүйнөлүк аренада, анын ичинде Кыргызстанда да ар кыл тармактарда иштин мазмунуна, формасына, каражаттарына олуттуу таасир тийгизген технологиялык өзгөрүүлөр жүрүүдө. Илимде болуп жаткан ачылыштар билимдин тез эскирип, адамдан улам өз алдынча жаңы билимдерге ээ болууну, жаңы көндүмдөрдү үйрөнүп турууну талап кылууда. Аналитикалык изилдөөлөргө таянсак, акыркы мезгилдерде венгер экономисти М.Шимдин маалыматтары боюнча адамзаттын заманбап билимдеринин көлөмү орточо ар бир 8 жылда эки эсе көбөйүп турат. Ал эми Гартнер Групптун изилдөөсү боюнча XIX кылымда дүйнөдөгү билимдер ар бир 150 жылда, XX кылымда ар бир 25 жылда, 2010-жылдан баштап бир жылда, 2020-жылдан тарта ар бир 72 күндө эки эсеге көбөйөт. Ошондуктан илимий маалыматтардын ылдам өзгөргөн агымында үзгүлтүксүз билим алуу жөндөмдүүлүгү калыптанган, өз алдынча таанып-билүү ишмердүүлүгү өнүккөн адистерди даярдоо учурдагы жогорку кесиптик билим берүүнүн маанилүү маселелердин бири болуп саналат.

Узак убактан бери адамдын өз алдынча таанып-билүү ишмердүүлүгү философиялык, психологиялык, педагогикалык багыттагы ар түрдүү тармактардын, ар кыл аспектидеги изилдөөлөрдүн объектиси болуп келген. Алсак, философияда «илим – таанып-билүүнүн бир түрү, ал эми гносеология – таанып-билүүнүн философиялык теориясы» деген негизги идеялардын алгачкы түшүнүктөрү Байыркы Кытай, Индия, Грецияда пайда болуп, андан кийин Демокрит, Платон, Аристотель, Лейбниц, Гегель, Канттын философиялык ойлору аркылуу өнүгүп, учурда адамзат цивилизациясында философиянын өзүнчө бир тармагы катары кызмат кылууда.

Жогорку окуу жайларда «Азыркы кыргыз тили» курсун үйрөнүү процессиндеги студенттин өз алдынча таанып-билүү ишмердүүлүгүн изилдеп жатып, психология илиминдеги адамдын ишмердүүлүгү, анын ичинен окуу ишмердүүлүгү, өз алдынча таанып-билүү процесси боюнча С.Л.Рубинштейн, П.И.Пидкасистый, Л.С.Выготскийдин фундаменталдуу

эмгектерин, изилдөөнүн логикасына өзгөчө таасир тийгизген педагогика жана жогорку мектептин дидактикасы боюнча А.С. Белкин, Н.В.Кузьмина, В.А.Сластенин, студенттин өз алдынчалыгынын калыптануусу жана өнүгүүсү проблемасы боюнча И.А.Зимняя, В.А.Онищук, И.П.Подласый, М.И.Скаткиндин эмгектерин, окутуунун ар кыл формалары, каражаттары аркылуу белгилүү бир билим берүү баскычында өз алдынча таанып-билүү маселелерин чечүүгө арналган В.П.Беспалько, М.А.Данилов, Т.И.Ильина, И.Я.Лернер жана башкалардын изилдөөлөрүн баса белгилейбиз.

Ата мекендик окумуштуулардын изилдөөлөрүндө таанып-билүү ишмердүүлүгүнүн окутуу процессиндеги мааниси, билим берүүнүн ар кайсы баскычында, предметтик алкакта, же болбосо окутуунун ар кыл технологиясында педагогикалык, психологиялык, методологиялык жактан иликтөөгө алынган. Алсак, Халилов У.М. «Самостоятельная работа как средство успешного обучения стереометрии учащихся старших классов средней школы» (1970), Майлиев Ш.М. «Самостоятельная работа по алгебре в VI-VII классах восьмилетней школы» (1972), Ведерникова Н.Е. «Руководство самопознанием школьников (На материалах работы с учащимися 8-10 классов)» (1972), Кыдыралиев К.К. «Проблемы познания и воспитания в киргизских народных сказках» (1979), Каипова В.П. «Самостоятельная работа учащихся на уроках русского языка в киргизской школе» (1980), Ибраева Н.И. «Формирование опыта учебно-познавательной деятельности учащихся начальных классов» (1985), Самудинов С.С. «Повышение эффективности самостоятельной работы по физике учащихся вечерних школ в условиях зачетной системы» (1985), Кибардина Л.П. «Формирование познавательного интереса учащихся на основе системного подхода к обучению в IV-VII классах (на материале математики)» (1988), Ахметова Н.А. «Самостоятельная работа по совершенствованию грамматических навыков русской речи студентов национальных групп с использованием ЭВМ» (1990), Байсалов Д. У. «Научно-методические основы создания и использования модульного обучения в методической подготовке

студентов математиков в педвузе» (1998), Гудимова А.Н. «Формирование учебных умений как средство повышения качества знаний студентов по физике» (1991), Кадырова Г.Ш. «Лингводидактические основы использования аудио-визуальных средств обучения в процессе преподавания современного русского языка (на материале раздела «Лексикология»)» (1991), Омуралиев Б. «Кыргыз тилинин синтаксисин окутуунун методикасы» (1998), Ахметова Н.А. «Теория и практика модульно-рейтинговой технологии обучения в вузе» (2002), Созжу Омер-Фарук «Педагогическая технология формирования учебной деятельности учащихся (на примере информатики в кыргызско-турецких лицеях)» (2005), Исабеков А.А. «Активизация познавательной деятельности студентов агроинженерных специальностей в процессе преподавания специальных дисциплин» (2007), Асаналиев М.К. «Проектирование технологии организации и управления самостоятельной работой студентов в системе университетского образования» (2008), Ажыбаев Д.М. «Развитие познавательной деятельности студентов информационными средствами» (2008), Стамалиева К.А. «Дидактические основы активизации познавательной самостоятельности студентов 1-2 курсов специальности математики» (2009), Наркозиев А.К. «Теоретические основы компетентностного подхода при проектировании образовательных программ по кредитной технологии» (2011) ж.б.

Ал эми акыркы он жыл аралыгында (2007-17-ж.ж.) жогорку окуу жайларда кыргыз тилин окутуу маселесине арналган Акунова А.Р. «Кыргыз тилиндеги фразеологизмдери педагогикалык жогорку окуу жайларда окутуунун методикасы» (2007), Биялиев К.А. «Жогорку окуу жайларында кыргыз тилин экинчи тил катары коммуникативдик багытта окутуу методикасынын негиздери» (2010), Чыманов Ж.А. «Орто мектепте кыргыз тилин окутуунун лингводидактикалык негиздери» (2010), Джаманкулова А.Т. «Кыргыз тилинин жөнөкөй сүйлөмүнүн синтаксисин окутуу процессинде ЖОЖдордун студенттеринин кебин өстүрүү (орус тилдүү тайпалардын баштооч топтору үчүн)» (2012), Айманбетова К. Ш.

«Лицей-колледж-ЖОЖ үзгүлтүксүз билим берүү системасында кыргыз тилин уланмалуулук принцибинде окутуунун методикасынын негиздери» (2012), Мукамбетова А.С. «Жалпы билим берүүчү мекемелерде кыргыз тилин инновациялап окутуунун илимий-теориялык негиздери» (2013), Суранова Н.Р. «Колледждерде кыргыз тилин окутууда текстти колдонуунун методикасы» (2014) аттуу кандидаттык, докторлук диссертациялар корголуп, монографиялар жарык көргөн.

Изилдөө темасына байланыштуу жогорудагы окумуштуулардын жараткан эмгектеринин, жүргүзгөн изилдөөлөрүнүн теориялык жана практикалык мааниси зор. Бирок теориялык, педагогикалык-психологиялык, методикалык адабияттарды окуп-үйрөнүү, кеңири талдоого алуу билим берүүнүн ар бир баскычында максаттуу түрдө бир багыттагы компетенттүүлүктү калыптандырууга жетүүдөгү инсандын өз алдынча таанып-билүү ишмердүүлүгү изилдөөнүн объектисине алына электиги байкалды. Анын ичинен жогорку окуу жайларынын студенттери үчүн кыргыз тилин өз эне тили катары окутуунун методикасы, өз алдынча таанып-билүү ишмердүүлүгүн системалап жөнгө салуу, калыптандыруу жана өөрчүтүү маселеси колго алынбай, толук кандуу изилденбей келгендиги аныкталды.

Ал эми азыркы эмгек рыногу адисти даярдап жаткан билим берүү мекемелеринен жөн гана кайсы бир деңгээлдеги билими бар бүтүрүүчүнү эмес, үзгүлтүксүз жаңыланган, жакшыртылган, кеңейтилген билимди өз алдынча алып турууга жөндөмдүү, жаңыланууга, өзгөрүүлөргө ылайыкташып өз билимин, көндүм-адаттарынын деңгээлин жогорулатып, түзөтүп, жакшырта ала турган, ар тараптуу компетенцияларга ээ ийкемдүү адисти талап кылып жатат. Ошондуктан, учурда педагог-окумуштуулардын, методисттердин алдында өмүр бою үзгүлтүксүз билим алууга жөндөмдүү адисти даярдоо жана бул маселени чечүү проблемасы курч турат.

Изилдөөнүн актуалдуулугу азыркы учурдагы коомдун социалдык-экономикалык өнүгүүсү талап кылган жогорку окуу жайларында студенттерге сапаттуу кесиптик билим берүү маселесинин курч коюлушу

менен, 2012-жылы Кыргызстанда окутуунун кредиттик технологиясы менен катар окутуунун дистанттык формасынын ишке кириши менен да мүнөздөлөт. Себеби, окутуунун бул жаңы технологиялары студенттин өз алдынча таанып-билүү ишмердүүлүгүнө өзгөчө басым жасайт.

Изилдөө темасынын тандалышы жогорку окуу жайларында студенттин өз алдынча таанып-билүү ишмердүүлүгүн өнүктүрүүнүн зарылдыгынан келип чыкты жана төмөнкүдөй жагдайлар менен мүнөздөлөт:

Биринчиден, студенттин өз алдынча таанып-билүү ишмердүүлүгү алардын адис катары калыптанышында жана келечекте адис катары иштеп кетүүсүндө өзгөчө мааниге ээ болуусу бул проблеманын жогорку мектепте билим берүүдөгү дайым көңүл борборунда турушун шарттайт;

Экинчиден, окутуунун жаңы технологияларынын кириши менен дисциплиналарды окутуу методикасына да өзгөртүүлөрдүн киришинин зарылдыгынан;

Үчүнчүдөн, студенттин өз алдынча таанып-билүү ишмердүүлүгүнүн жалпы теориясы, методологиясы иштелип чыкканы менен аталган дисциплинанын чегинде толук изилдөө объектисине айлана электиги;

Төртүнчүдөн, азыркы учурда окутуучу үчүн да, студент үчүн да өз алдынча таанып-билүү ишмердүүлүгүн калыптандырууга багытталган окуу каражаттарынын жетишсиздиги ж.б.

Диссертациянын темасынын илимий мекемелердин жүргүзгөн илимий-изилдөө иштери менен болгон байланышы: И.Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинин Башталгыч мектепте кыргыз, орус тилдерин окутуунун технологиясы кафедрасынын илимий-изилдөө иштери менен байланышта аткарылды.

Изилдөөнүн максаты: Жогорку окуу жайларынын «Башталгыч билим берүү», «Кыргыз тили жана адабияты» адистиктеринде «Азыркы кыргыз тили» курсун окуп-үйрөнүүдө студенттердин өз алдынча таанып-билүү ишмердүүлүгүн калыптандыруунун методикалык аспектидеги моделдерин иштеп чыгуу, ишке киргизүү жана жайылтуу.

Изилдөөнүн максатына ылайык анын төмөндөгүдөй милдеттери аныкталды:

1. «Азыркы кыргыз тили» курсун үйрөнүү процессиндеги студенттин өз алдынча таанып-билүү ишмердүүлүгүн уюштуруунун илимий-методологиялык негиздерин аныктоо;
2. «Азыркы кыргыз тили» курсун үйрөнүү процессиндеги студенттин өз алдынча таанып-билүү ишмердүүлүгүн уюштуруунун моделдерин түзүү жана аларды ишке ашыруунун технологиясын сунуштоо;
3. «Азыркы кыргыз тили» курсун анын пререквизити жана постреквизити болгон дисциплиналар менен байланыштуу окутууда студенттин өз алдынча билим алуусуна басым жасалган окуу-методикалык комплекстерди иштеп чыгуу;
4. ЖОЖдо жана ага чейинки билим берүү баскычтарында эне тилин дифференцирлеп окутуунун, предмет, дисциплинанын алкагында өз алдынча таанып-билүү ишмердүүлүктү калыптандыруучу жана өнүктүрүүчү окутуунун кошумча каражаттарын түзүү;
5. Моделдердин практикалык ыңгайлуулугун педагогикалык экспериментте текшерүү жана иштелип чыккан критерийлердин негизинде алардын натыйжалуулугун баалоо.

Изилдөөнүн методологиялык негизи болуп төмөнкүлөр эсептелет: таанып-билүү теориясынын негизги жоболору, инсандын ишмердүүлүгүнүн концептуалдык жоболору, анын көп кырдуу өнүгүүсү, теория менен практиканын карым-катышы, моделдештирүүнүн принциптери, салтуу жана жаңычыл технологиялардын интеграцияланып колдонулуш жолдору, ж.б.

Изилдөөнүн теориялык негизи катары кыргыз тилинин теориялык жана методикалык маселелерин иликтөөгө алган тунгуч агартуучулар И.Арабаев, К.Тыныстанов, С.Нааматов жана алардын ишин улантуучулардын, К.К.Сартбаев, А.Осмонкулов, Б.Орузбаева, Х.Карасаев, Б.Өмүралиев, С. Үсөналиев, А.Иманов, Э.Абдулдаев, Ж.Мамытов, К.Дыйканов, А.Жалилов, Ш.Жапаров, Ж.Осмонова, К.Токтоналиев,

И.Абдувалиев, Р.Эгембердиев, С.Мусаев, Т.Маразыков, Ж.Чыманов, В.Мусаева, А.Койлубаева ж.б.лардын; окутууну моделдештирүү проблемасын карап жатып, орус окумуштуулары В.А.Веникова, М.В.Кларина, В.А.Штоффа, педагогикалык праксиология боюнча И.А.Колесникова, Е.В.Титова, В.С.Федотова ж.б.лардын эмгектерине таяндык.

Изилдөөдө коюлган милдеттерди чечүүдө жана гипотезалык жоболорду текшерүү үчүн жалпы илимий жана педагогикалык методдордун жыйындысы пайдаланылды. Теориялык деңгээлде тарыхый, салыштыруучулук, системалык-логикалык, педагогикалык моделдештирүү жана педагогикалык тажрыйбаны жалпылаштыруу методдору; эмпирикалык деңгээлде сурамжылоо-диагноздоочу (анкетирлөө, аңгемелешүү, тестирлөө), ошондой эле эксперименталдык-изилдөөчүлүк методдор, логикалык талдоонун, баалоонун түрдүү формалары колдонулду. Изилдөөдөн алынган жыйынтыктар статистикалык жактан талдоого алынды.

Теориялык-эксперименталдык иш үч этапта ишке ашырылды.

Биринчи этапта – изилдөөчүлүк-даярдоочу (2007-2008-ж.) изилденип жаткан проблема боюнча илимий адабияттарга талдоо жүргүзүлдү. Изилдөөнүн эксперименттик логикасы студенттин өз алдынча таанып-билүү ишмердүүлүгүн калыптандырууну, өнүктүрүүнү жөнгө салган натыйжалуу формаларды, каражаттарды ачуу максатын көздөдү. Экинчи (2009-2013-ж.) педагогикалык эксперименталдык этапта жумушчу гипотеза, изилдөөнүн максаты, милдеттери такталды, аныктоочу эксперимент аткарылды, окутуучу эксперименттин логикасы ишке ашты, студенттердин өз алдынча таанып-билүү ишмердүүлүгүнүн моделдери автордун идеялары аркылуу апробацияланды. Үчүнчү (2014-2017-ж.) жалпылоочу этапта изилдөөнүн айрым бир теориялык жоболору такталды, педагогикалык-эксперименттен алынган жыйынтыктарга талдоо жүргүзүлдү, практикалык сунуштар иштелип чыкты, диссертациянын кол жазмасы калыпка салынды.

Изилдөөнүн тажрыйбалык-эксперименталдык базасы болуп И.Арабаев атындагы КМУнун Педагогика институту, Ж.Баласагын атындагы КМУУнун

Педагогикалык кадрларды максаттуу даярдоо институту, Ош жана С.Нааматов атындагы Нарын мамлекеттик университеттери тандалып алынды. Экспериментке жалпысынан 1500 студент тартылды.

Изилдөөнүн илимий жаңычылыгы. Изилдөөнүн максат-милдеттерин ишке ашыруу процессинде төмөндөгүдөй илимий жаңылыктар алынды:

- «Азыркы кыргыз тили» курсун окуп-үйрөнүүдөгү студенттердин өз алдынча таанып-билүү ишмердүүлүгүн уюштуруунун методикалык аспектидеги моделдери иштелип чыкты. Моделдерди ишке ашыруунун технологиясы педагогикалык экспериментте текшерилип, натыйжалуулугу аныкталды;
- 550000 – Педагогика багытындагы 550700-Башталгыч билим берүү адистигинде окутуунун кредиттик технологиясында жана дистанттык формасы боюнча студенттин өз алдынча таанып-билүү ишмердүүлүгүн уюштурууну камсыз кылуучу «Азыркы кыргыз тили» курсунун мазмуну, формасы, методдору, каражаттары сунушталды;
- «Азыркы кыргыз тили» курсу боюнча студенттин өз алдынча иштери алгачкы жолу педагогикалык-практиологиялык мамиле аспектисине таянылып иштелип чыкты;
- Адистик компетенцияларды калыптандырууда «Азыркы кыргыз тили» менен «Кыргыз тилинин практикалык курсу», «Кыргыз тилин окутуунун методикасы» дисциплиналарынын өз ара байланышы теориялык жана практикалык жактан негизделди; аталган курстар боюнча жаңы муундун окуу-методикалык комплекстери, мультимедиялык кошумча окуу каражаттары түзүлдү;
- Кыргыз тилин эне тили катары окутуунун мазмундук жана методикалык жактан өзгөрүшүнө алып келе турган «Сабат ачуу жана сөз үйрөнүү», «Эне тили», «Кыргыз тили» жана «Азыркы кыргыз тили» деген дифференцирленген төрт деңгээлдеги жаңылануу багыты сунушталды.

Изилдөөнүн практикалык мааниси. «Азыркы кыргыз тили» курсун өз алдынча окуп-үйрөнүүнүн моделдери студенттин таанып-билүү

ишмердүүлүгүнүн жакшырышына шарт түзөт; Дисциплинаны башка предметтер менен да айкалыштырып үйрөнүүдө кыргыз тилин окутуучулар жана үйрөнүүчүлөр тарабынан жетекчиликке алынат жана пайдаланылат; Изилдөөнүн жүрүшүндө иштелип чыккан жана сунушталган программалар, окуу китеп, окуу куралдары, методикалык колдонмолор, мультимедиялык кошумча окутуу каражаттары, электрондук китептер, интернет сайттары өз алдынча кыргыз тилин окуп-үйрөнүүдө маалыматты ыңгайлуу формада, мезгилде, орунда алууга көмөктөшөт; кыргыз тилин эне тили катары окутуунун натыйжалуулугун жогорулатат жана ЖОЖдогу өтүлүүчү башка дисциплиналар үчүн да иш-тажырыйба катары колдонууга болот.

Коргоого төмөнкү жоболор чыгарылат:

1. Кыргызстандын жогорку кесиптик билим берүү стандартынын жаңылануу шартында «Азыркы кыргыз тили» курсун үйрөнүү процессинде студенттин өз алдынча таанып-билүү ишмердүүлүгүн уюштуруунун моделинин түзүлүшү болочок адистин кесиптик компетенцияларын калыптандыруудагы окутуунун мазмуну, формалары, методдору жана каражаттарына байланыштуу маселелердин системага салынышына, ачыкталып-такталышына мүмкүндүк берет. Жогорку мектепте кыргыз тилин окутууга байланыштуу мындай дидактикалык шарттар өз кезегинде студенттин дүйнөнүн тилдик картинасын так, айкын түзө билүүсүнө, өз алдынча таанып-билүү ишмердүүлүгүнүн туура жолго коюлушуна, окутуунун натыйжалуулугунун жогорулашына алып келет;
2. Болон келишимине ылайык окутуунун кредиттик технологиясында дисциплиналардын пререквизити жана постреквизиттеринин бири-бири менен болгон тыгыз байланышын ишке ашыруу максатында башталгыч жана орто мектептин мугалимдерин даярдоодо «Азыркы кыргыз тили» менен «Кыргыз тилинин практикалык курсу», «Кыргыз тилин окутуунун методикасы» дисциплиналарынын өз ара байланышынын теориялык, практикалык жактан негиздөө. Аталган дисциплиналардын жаңы муундун окуу-методикалык комплекстери менен жабдылышы, өз алдынча иштерди

уюштуруудагы праксиологиялык мамиле студенттин өз алдынча таанып-билүү ишмердүүлүгүнүн калыптанышын жана өнүгүшүн шарттайт;

3. Кыргыз Республикасында 2014-2020-жылдары мамлекеттик тилди өнүктүрүүнүн жана тил саясатын өркүндөтүүнүн улуттук программасына ылайык кыргыз тилин эне тили катары үйрөнүүнү мазмундук, методикалык жактан өзгөртүүгө алып келе турган жаңылануу багыты, тактап айтканда, мектепке чейинки билим берүү мекемелеринде «Сабат ачуу жана сөз үйрөнүү», башталгыч мектепте «Эне тили», жалпы орто билим берүүдө «Кыргыз тили» жана жогорку мектепте «Азыркы кыргыз тили» деген дифференцирленген төрт деңгээлде окутуу. Ар бир деңгээлдеги кыргыз тилин окутуу процессинде инсандын өз алдынча таанып-билүү ишмердүүлүгүн калыптандырууга, өнүктүрүүгө өзгөчө көңүл буруу зарыл. Ал үчүн баланы эрте жашынан баштап оозеки, кагаз жана электрондук түрдөгү маалыматты, билимди тандап, өздөштүрө, колдоно билүү көндүмдөрүн калыптандыруу керек. Натыйжада жогорку окуу жайга келген студенттердин ичинен «Азыркы кыргыз тили» курсун окуп-үйрөнүү менен таанып-билүү ишмердүүлүктүн эң жогорку формасына чейин жеткендердин саны көбөйүп, бүтүндөй тармакта сандык жана сапаттык өзгөрүүлөр болот.

Изилдөөнүн жыйынтыктарын апробациялоо 1997-2017-жылдар ичинде ырааттуу түрдө илимий-практикалык семинарларда, конференцияларда натыйжаларды маалымдоо аркылуу ишке ашырылды. Изилдөөнүн жыйынтыктары Бишкек, Ош, Каракол, Нарын, Талас, Баткен, Жалал-Абад шаарларынын ЖОЖдорунун практикалык тажрыйбаларында тастыкталган жана окутуучулардын жана мектепке чейинки, башталгыч жана орто мектептин мугалимдеринин иш-тажрыйбаларына киргизилген.

Диссертациянын жыйынтыктарынын жарыяланышы: Иштин жүрүшү жана изилдөөнүн натыйжалары И.Арабаев атындагы КМУда, Ж.Баласагын атындагы КМУУда, Кыргыз билим берүү академиясында, Х.Карасаев атындагы БГУда, К.Тыныстанов атындагы ҮМУда, Ош, Жалал-Абад мамлекеттик университеттеринде өткөрүлгөн илимий-практикалык

конференцияларда угулду жана талкууланды, жыйнактарга басылды. «Высшее образование», «Мектеп» журналдарына, «Кут билим» гезитине, россиялык «Интернаука», «Проблемы науки» басмасынан чыккан журналдарга жарыяланды. Изилдөө темасы боюнча 4 программа, 3 окуу китеби, 18 окуу куралы, 15 окуу-методикалык колдонмо, 36 илимий макала, 18 дидактикалык материал, 10 гезит-журналдык макалалар басылып, жарык көрдү; 8 электрондук китеп, 4 интернет сайты, 2 электрондук курс түзүлдү.

Илимий иштин түзүлүшү жана көлөмү: Изилдөө киришүүдөн, негизги төрт бөлүмдөн, бөлүмдөр боюнча жыйынтыктардан, жалпы корутундудан турат. Иштин жалпы көлөмү 344 бет, анын 73 барагын пайдаланылган адабияттардын тизмеси жана тиркемелер түзөт.

ДИССЕРТАЦИЯНЫН НЕГИЗГИ МАЗМУНУ

Изилдөөнүн биринчи бөлүмү «**Азыркы кыргыз тили» курсун үйрөнүү процессиндеги студенттин өз алдынча таанып-билүү ишмердүүлүгүн уюштуруунун илимий-методологиялык негиздери»** деп аталат.

Адам ааламдагы бардык нерселерди өзүнүн аң-сезими аркылуу таанып билет. Өзүн курчап турган жаратылышты, андагы табигый мыйзам ченемдүүлүктөрдү, кубулуштарды үйрөнөт, талдайт. Бул илим гносеология деп аталат. Гносеология (грек сөзү «gnosis» - таануу, «logos» - окуу) адамдын таанып-билүүсүнүн жаратылышын, анын булактарын, предметтин чындыкка болгон катышын, билимдин ишенимдүүлүгүнүн жана аныктыгынын шарттарын изилдеген философия илиминин бир тармагы болуп саналат». *(Философия.Энциклопедиялык окуу куралы. - Бишкек, 2004.-91-б.)* Философияда «Билим – бул тилде түшүнүктөр, далилдөөлөр, теориялар аркылуу чагылдырылган таанып-билүү процессинин жыйынтыгы» делет. Демек, биз илимдин кайсы гана тармагы болбосун, окутуу, үйрөнүү процессинде жаратылыштын таанып-билүү мыйзамына баш ийүүгө туура келет. Адамдын таанып-билүүсүнүн маанисин, маңызын, теориясын

түшүнбөй туруп, ар кандай илим, билимди окуп-үйрөнүүнүн натыйжалуу жолдорун, ыкмаларын берип да, билип да болбойт экенине ынанабыз.

«Дүйнөнү таанып-билүүнүн төрт түрү бар: күндөлүк, илимий, көркөм жана диний. Күндөлүк - практикалык таанып-билүү адамдын ар түрдүү иш-аракетти аткарып жатып топтогон тажрыйбасына негизделет. Анын жыйынтыгы – адаттар, көз караштар жана ишенимдер. Күндөлүк-практикалык түр аркылуу адам тилди, баалуулуктарды жана салт-санааны тааныйт. Адамдын адеби, диний, саясий ишенимдери түзүлөт. Таанып-билүүнүн күндөлүк-практикалык түрүнүн негизинде анын калган башка түрлөрү пайда болгон»; «Таанып-билүү теориясы – таанып-билүү маселелерин жана мүмкүнчүлүктөрүн; билим менен чындыктын катышын; билимдин тууралыгын аныктоочу шарттарды изилдеген философиянын бир тармагы»; «Таанып-билүү деген – чындыкка жетүү процесси дегендик»; «Абсолюттук чындык көп сандаган салыштырмалуу чындыктан калыптанат»; «Илим бул – таанып-билүүнүн бир түрү» (*Философский энциклопедический словарь. – М.: Советская энциклопедия, 1983: Л.Ф.Ильичев, П.Н.Федосеев, С.М.Ковалёв, В.Г.Панов*). Жогорудагы философиялык түшүнүктөр, аныктамалар изилдөөгө алынып жаткан маселенин илимий-методологиялык өзөгүн түзүп, окутуу, үйрөнүү процессиндеги студенттин өз алдынча таанып-билүү ишмердүүлүгүн туура уюштурууга, жетектөөгө жол ачат.

Илимий булактарда «ишмердүүлүк» категориясы философиялык, психологиялык, педагогикалык аспектиде кандайча берилгенин карап көрөлү. «Ишмердүүлүк» – философиялык категория катары курчап турган айлана-чөйрөгө карата болгон адамдын мамилесинин өзгөчө формасы. Ишмердүүлүк түшүнүгү өз ичине максаттарды, каражаттарды, жыйынтык жана процессти камтыйт. «Ишмердүүлүк» категориясы психологияда А.Н.Леонтьев, С.Л.Рубинштейн, К.К. Платонов ж.б. тарабынан терең изилденген. Белгилүү психолог А.Н.Леонтьев ишмердүүлүктүн түзүлүшүн жөнөкөй ишмердүүлүк, аракет жана операциялардан турат деп белгилейт.

«Жөнөкөй ишмердүүлүк аракеттерге бөлүнбөйт жана анын мотиви, предмети, максаты ар дайым дал келет. Мотив – инсанды ишмердүүлүккө ойготкон инсандын керектөөсү. Ишмердүүлүк мотивсиз болбойт» дейт. (А.Н.Леонтьев. *Деятельность. Сознание. Личность. Москва, 1977.-169-стр.*)

Аракет ишмердүүлүктөн мотив менен максат, же күтүлүүчү натыйжанын дал келбеши менен айырмаланат. Аракеттин өзгөчөлүгү болуп «бир ишмердүүлүктөн экинчиге өтүп кете алгандыгы» эсептелет. Ишмердүүлүктүн кийинки түзүлүш бирдиги – операция. Операция – аракеттин элементи. Аракет операциядан, ишмердүүлүк аракеттен куралат. Эгерде ишмердүүлүктүн түзүлүш элементтеринин катышын так түшүнсөк, анда окуу процесси студенттин операцияларды башкаруусунан аракеттерди башкарууга, андан кийин ишмердүүлүгүн башкарууга өтөрүн аңдап билебиз.

Тилди изилдөөчүлөргө берген көптөгөн суроолордун арасында, эң кызыктуу суроонун бири – тил кантип дүйнөнүн сүрөтүн (картинасын) калыптандырат? - деген суроо эсептелет. Эгерде дүйнөнүн сүрөтү жөнүндө түшүнүк берип кетсек, америкалык антрополог Роберт Редфильд дүйнөнүн сүрөтү – кандайдыр бир элге гана мүнөздүү болгон «дүйнөнү көрүүсү» деп аныктайт. Бул кандайдыр бир коомдун өзүн, өзүнүн аракетин, өзүнүн жашоосу жөнүндө жана дүйнөдө өзүн-өзү көрсөтүүсү болуп саналат. Бул жөнүндө философ Макс Фромм: *«человек обладает разумом и воображением»* - дейт. Адамдын акыл-эси канчалык жетилсе, ошончолук ал чындыкка жакын болот. Демек дүйнөнүн сүрөтү адамдын акыл-эсине жана билимине байланыштуу болот. Бул жөнүндө белгилүү немец философу М. Хайдегер «Дүйнөнү адам сүрөт катары кабыл алат жана түшүнөт» деп жазган, башкача айтканда, «адам үчүн дүйнө кайта сүрөткө айланат жана адам дүйнөнү так ошондой өздөштүрө алат». (Постовалова В. И. *Картина мира в жизнедеятельности человека . Москва, 1988.-47-б.*) Азыркы убакта илимде «дүйнөнүн сүрөтү» түшүнүгү адамдын таануу, билүү өзгөчөлүгүн билдирүү менен бирге эле анын жашоо-турмушун чагылдырган фундаменталдуу түшүнүгүнө кирет. Билүү (таануу) же когниция – бул

философиялык көйгөй. Билүү (таануу) – адамдын рухий ишмердүүлүгүнүн өзгөчө түрү, бул дүйнөнү таануу процесси. Ал эми психологиялык өңүттө таануу процессинде адамдын жеке акыл-эси гана катышпастан, бул процесс адамдын сезими менен коштолот. Таануу процессинде эмне болот? – Сырткы дүйнөнүн маалыматын иштеп чыгат. Башкача айтканда, адам ар түрдүү сигналды кабыл алат жана аларды когнитивдик категория боюнча классификациялайт. Бирок кайсы негиз менен? – Ал лингвомаданиятта кабыл алынган, калыптанган сигнификатор-белгисине таянат. Сигнификат (латын тилинен «significo» - «белги берем», «сигнал берем») – атты же белгини түшүнүү мазмуну. Сигнификатта белгиленген предмет жөнүндө маалымат-мүнөздөмө камтылган. Демек, дүйнөнү таануу процессинде адам өзүнүн маданиятында жана тилинде кабыл алынган сигнификатор-белгисин жетекчиликке алат. Биз «таанып-билүүнү – бул процесс» деп атабыз. Ал эми анын жыйынтыгы – билим. Адам предмет, нерсе, окуя жөнүндө түшүнүк алуу үчүн, ошондой эле дүйнө жөнүндө билим алуу үчүн таанып билет.

Педагогиканын өзгөчө тармагы окутуу тажырыйбасында жаңыдан изилденип, бирок натыйжалуулугу барган сайын далилденип келе жаткан педагогиканын праксиология деген өзгөчө тармагы окумуштуулар тарабынан сунушталууда. Анын негизинде «минималдуу ресурстун жана убакыттын сарпталышы менен максималдуу жыйынтык алууга багытталган праксиологиялык мамиле» жатат, т.а. «өз алдынча иш» жана «өз алдынча ишмердүүлүк» категориялары «инструменталдуулук» концептинин чегинде түшүндүрүлөт. Практиологиялык мамиле Л. Мизестин айтуусу боюнча: *«наука выбора средств, а не целей, ее предмет – средства... Цели в праксиологический науке принимаются как нечто данное, заранее определенное»* деп праксиологиянын негизги жобосу-ийгиликтүү ишмердүүлүктүн теориясы экенин белгилейт. «Өз алдынча иш» жана «өз алдынча ишмердүүлүк» категориялардын праксиологиялык мамиле катары каралышын алсак: «өз алдынча иштөө – бул окутуучунун жетекчилигинин астында, бирок тике катышпастан максатка жетүү үчүн жана коюлган

маселени чечүү үчүн рационалдуу ыкты таап/тандап алганды билген, инсандын жетектөөчү сапаты катары саналган өз алдынчалыгын өнүктүрүү каражаты. Өз алдынча ишмердүүлүк – бул келечекте ийгиликтүү кесипкөйлүккө жетүүнүн негизи болуп саналган жана өз алдынчалуулук аракетинин жыйынтыгы. Инсандын интеллектуалдуу талабын ишке ашырган, изилдөө ишмердүүлүк катары интерпретацияланган, активдүү жана максатка багытталган, субъективдүү жаңы жана/же объективдүү жаңы билимди алуу үчүн багытталган өз алдынча ишмердүүлүк». (В.С.Федотова. *Самостоятельная работа и самостоятельная деятельность студентов в психологическом контексте.* - М., 2012.-115-17 стр.)

Ошентип, изилдөөнүн биринчи бөлүмүнүн алгачкы параграфы **«Студенттин өз алдынча таанып-билүү ишмердүүлүгү» түшүнүгүнүн мүнөздөмөсү жана маңызы»** деп аталып, «таанып билүү», «таанып-билүү ишмердүүлүгү», «студенттин өз алдынча таанып-билүү ишмердүүлүгү» түшүнүктөрүнө мүнөздөмө берилип, терминдердин маани-маңыздары ачылып, такталды. Изилдөөнүн объектиси болгон «Азыркы кыргыз тили» курсун өздөштүрүү менен студент эмнени таанып билет? Бул курстун болочок адистин дүйнөнүн тилдик картинасын калыптандыруудагы мааниси кандай?» деген суроолордун үстүндө **“Дүйнөнүн тилдик картинасын калыптандыруудагы «Азыркы кыргыз тили» курсунун орду жана ролу”** деген 2-параграфта изилдөө иштери жүргүзүлдү жана бул маселеге жогоруда учкай токтолдук.

Ал эми изилдөөнүн методологиялык маселелери каралган биринчи бөлүмдүн акыркы үчүнчү параграфы **“Жогорку окуу жайларда «Азыркы кыргыз тили» курсун окутуунун тарыхы жана учурдагы абалы”** деп аталат. Анда учурда Кыргызстандагы жогорку билим берүүдөгү мамиленин өзгөрүшү, тактап айтканда, «билим» парадигмасынан «компетенттүүлүк» парадигмага карай багыт алышы, билим берүүнүн концепцияларынын, стандарттарынын өзгөрүшүн шарттаганы, кесиптик жогорку билим берүүнүн алдында мезгил талабына ылайык, эмгек рыногунда бааланган адисти

даярдап чыгаруу үчүн жетекчиликке алынуучу укуктук – базалык, нормативдик иш кагаздарын жөнгө салуу, билим берүү процессин толук кандуу жүргүзүүнү ишке ашыруучу окутуунун каражаттарын жакшыртуу, жаңыртып кайра түзүү сыяктуу маселелер тургандыгы айтылды. Азыркы учурда колдонулуп жаткан стандарттарды, окуу план, программаларды, окуу китеп, окуу куралдарында изилдеп жаткан «Азыркы кыргыз тили» курсуна тиешелүү материалдарды талдоо менен окутуунун кредиттик технологиясынын жана дистанттык формасынын практикага кириши менен жогорку окуу жайындагы окуу ишмердүүлүгүнүн эң жогорку деңгээли болуп саналган студенттин өз алдынча таанып-билүү ишмердүүлүгүн өөрчүтүүгө болгон мамиленин жогорулашы шартталганы аныкталды.

Окуу план, программаларында аудиториялык сабактар менен студенттин өз алдынча иштөөсү үчүн бөлүнгөн сааттардын катышынын өзгөргөнүнө, студенттин билимди өз алдынча алуу көндүмдөрүн калыптандыруу жана өөрчүтүү коомдогу актуалдуу маселелерден болгонуна карабай, аны ишке ашыруунун педагогикалык шарттары толук түзүлбөй жатканы байкалат. Бул, эң алгач, эки тараптын тең мотивациясынын алсыздыгы менен түшүндүрүлөрүн анкеталык сурамжылоолор тастыктады. Билим берүүчүлөрдө студенттин өз алдынча таанып-билүү ишмердүүлүгүн өркүндөтүү үчүн түздөн-түз аткарылуучу 50-75% окуу жүгүнө акынын төлөнбөшү, натыйжада бул ишти толук кандуу уюштурууга, көзөмөлдөөгө карата окутуучунун кайдыгер мамилеси; билим алуучулардын болсо көбүнчө өз алдынча иштөө үчүн берилген тапшырмалардын кесиптик ишмердүүлүк менен шайкеш келбей, бир мүнөздө болушу кедерги болору аныкталды.

Мындан тышкары, илимдин өнүгүш тенденцияларын изилдөө үчүн алгачкы башатта азыркы мезгилге чейинки процесс талдоого алынышы зарыл эмеспи. Ушул максатта «Азыркы кыргыз тили» дисциплинасынын башаты болуп саналган кыргыз тили боюнча түзүлгөн И.Арабаевдин алгачкы окуу китептеринен баштап, жогорку окуу жайларында колдонулуп жаткан учурдагы окуулуктарга кеңири токтолдук. Андагы жетишкендиктер менен

мүчүлүштүктөрдү ачып берүү максатында жүргүзүлгөн талдоолордон төмөнкүдөй жыйынтыкка келдик: Кыргыз Республикасынын Конституциясына, «Кыргыз Республикасынын мамлекеттик тили жөнүндө», Кыргыз Республикасынын билим берүү мыйзамдарына, 2013-2017-жылдардын мезгилине Кыргыз Республикасын туруктуу өнүктүрүүнүн улуттук стратегиясына негизделип түзүлгөн Кыргыз Республикасында 2014-2020-жылдары мамлекеттик тилди өнүктүрүүнүн жана тил саясатын өркүндөтүүнүн улуттук программасында көрсөтүлгөн тил билүүнү баалоонун эл аралык шкаласы боюнча кыргыз тилин эне тили катары окуган адис кыргыз тилин С – эркин билүү деңгээлинде, анын ичинен С1 – кесипкөй билүү деңгээли, С2 – мыкты билүү деңгээлине чейин жетип үйрөнүүгө тийиш. Аталган программанын милдеттеринин бири катары мамлекеттик тилди-кыргыз тилин эне тили, экинчи тил жана чет тили катары окутуунун окуу-усулдук негиздерин өркүндөтүү жана стандартташтыруу маселеси баса белгиленген. Ошондуктан педагогика жана филология багытында окуган студенттер кыргыз тилин эне тили катары окутуучу адистер, андыктан аларды жогорку тил билүү стандартына жеткирүү үчүн сапатуу окуу-методикалык комплекстер, кошумча окуу каражаттары заман талабына, окутуунун формасына, технологиясына ылайык иштелип чыгышы зарыл.

Ошентип, изилдөөнүн **биринчи бөлүмүндө** жогорку окуу жайларда «Азыркы кыргыз тилин» окуп-үйрөнүү процессиндеги студенттин өз алдынча таанып-билүү ишмердүүлүгүн уюштуруунун илимий-методологиялык негиздери кеңири изилдөөгө алынып, алдыга коюлган **биринчи милдет** ишке ашырылды.

Изилдөөнүн экинчи бөлүмү «**Азыркы кыргыз тили**» курсунда студенттин өз алдынча таанып-билүү ишмердүүлүгүн уюштуруунун моделдери жана аларды ишке ашыруунун технологиясы» деп аталат.

Кыргызстандагы 2012-жылдан баштап учурда колдонулуп жаткан 3-муундун мамлекеттик билим берүү стандарттары студенттин өз алдынча таанып-билүү ишмердүүлүгүнө өзгөчө басым жасайт. Окуу

дисциплиналарынын мазмунун өздөштүрүү студенттин өзүнүн окуу ишмердүүлүк процессинен көз каранды. Себеби, адисти даярдоодогу билим берүүгө компетенттүүлүк мамиле жасоо идеясын ишке ашыруу үчүн студенттин өз алдынча таанып-билүү ишмердүүлүгүн калыптандыруу жана өнүктүрүү маселеси алдыңкы орунда турат. Кредиттик окутуунун системасы аркылуу окуу процессин уюштурууда аудиториялык сааттар менен бирдей эле көлөмдөгү өз алдынча иштер каралган. Ал эми окутуунун дистанттык формасындагы билим берүү толугу менен студенттин өз алдынча билим алуусун уюштуруу, башкаруу аркылуу ишке ашат. Демек, студенттин өз алдынча иштерине каралган сааттарга (кредиттик системада) окутуучу өзү студентти компетенттүү адис катары калыптанышы үчүн натыйжалуу жана чыныгы кесипке багыттаган тапшырмалар системасын, практикалык иш-аракеттерди пландашы, уюштуруусу зарыл. Ошону менен бирге ар бир окутуучунун алдында коюлган максаттар ишке ашкандыгын так баалоочу критерийлерди иштеп чыгуу, күтүлүүчү натыйжаларды так аныктап алуу милдети турат. Анткени жогорку окуу жайлардагы Болон декларациясынын талаптарына ылайык «окутуучу лектор» окуу процессинде жандап жүргөн окутуучу-кеңешчи (консультант) катары студенттин өз алдынча үйрөнүүсүнө, билим алуусуна көмөк берет.

Жогорку окуу жайларынын 550700 – Педагогика адистигинин «Башталгыч билим берүү» профили боюнча бакалаврларды даярдоодо мамлекеттик стандарт окуу план, типтүү программаларда «Азыркы кыргыз тили» курсу (фонетика, фонология, графика, орфография, орфоэпия, семасиология, этимология, диалектология, ономастика, терминология, лексикография, фразеология, морфология, синтаксис, пунктуация, стилистика, текстология ж.б.) негизги предмет катары 5-семестрден 8-семестрге чейин 8 кредит (240 саат) көлөмүндө окутулат. Ал эми «Кыргыз тили жана адабияты» профилинде 10 кредит (300 саат) көлөмүндө окутулат жана тилдин айрым бөлүмдөрүн тереңдетип окутуу максатында кошумча сааттар каралган. Кредиттер семестр боюнча төмөнкүдөй бөлүштүрүлгөн:

Таблица 1.-«Азыркы кыргыз тили» курсунун окуу көлөмү (күндүзгү бөлүмдө)

Курс	Семестр	Көлөмү		Лек-ция	Прак-тика-лык сабак	Өз алдынча иштөө	Модул-дардын саны	Жыйын-тык
		кредит менен	саат менен					
III	V	2	60	16	14	30	2	сынак
III	VI	3	90	24	21	45	3	сынак
IV	VII	3	90	26	19	45	3	сынак
Жалпы:		8	240	66	54	120	8	

Таблица 2.-“Азыркы кыргыз тили” курсунун окуу көлөмү (аралыктан окутууда)

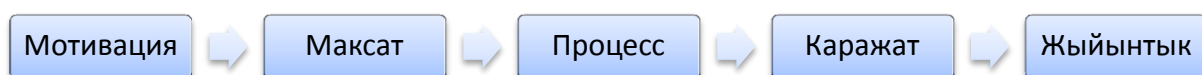
Курс	Семестр	Көлөмү		Аралыктан байланыш	Өз алдынча иштөө	Аралык текшерүү саны	Жыйынтык текшерүү
		кредит менен	саат менен				
III	VI	2	60	15	45	2	сынак
IV	VII	3	90	20	70	3	сынак
IV	VIII	3	90	20	70	3	сынак
Жалпы:		8	240	55	185	8	

Дисциплина мамлекеттик стандартта белгиленген болочок адистин төмөнкүдөй компетенттүүлүктөрүнүн калыптанышына өз салымын кошот:

Универсалдык компетенциялар (УК)	Кесиптик компетенциялар (КК)
УК-1. Маалыматты чогултуу, тандоо, талдоо жана тиешелүү формада конспект жазуу көндүмүнө ээ;	КК-1. Болочок кесибинин социалдык маанисин аңдап билет, кесиптик ишмердүүлүгүн ишке ашыруу мотивациясына ээ;
УК-2. Түрдүү тармактар боюнча азыркы билимдердин базасына (концепцияларды, теория, метод ж.б.) ээ жана аларды улам толуктап турат;	КК-2. Социалдык жана кесиптик маселелерди чечүүдө гуманитардык, социалдык жана экономикалык илимдер боюнча системалаштырылган теориялык жана практикалык билимдерин колдонот;
УК-3. Көрсөтүлгөн алгоритм боюнча бүтүндүн бөлүктөрүн, элементтерин ажыратат, салыштырат/жетекчинин көрсөтмөсү менен/өз алдынча;	КК-3. Педагогикалык этикага жана кесиптик-тилдик маданиятка ээ;
УК-4. Билимин практикада колдоно билет;	КК-4. Кесибине байланыштуу өз алдынча билим алууга жана инсан катары өсүп-өнүгүүгө даяр;
УК-5. Үзгүлтүксүз билим алууга жана өнүгүүгө даяр;	КК-5. Өз алдынча таанып-билүү ишмердүүлүгүн өнүктүрүүгө жана жакшыртууга жөндөмдүү, окуучуну да мындай көндүмдөргө үйрөтө, жетектей билет;
УК-6. Өз ишмердүүлүгүнүн сапатына жооп берүүгө жөндөмдүү;	КК-6. Башталгыч мектепте окуучуларды кыргыз тили, адабий окуу, математика, мекен таануу ж.б. предметтерди окутууда зарыл болгон теориялык жана колдонмо-методикалык билимдерге ээ.
УК-7. Маселени чечүүгө карата өз оюн оозеки жана жазуу формасында жеткиликтүү бере алат, кызыкдар адамдар менен мамлекеттик, официалдуу жана чет тилдеринде конструктивдүү баарлаша билет;	
УК-8. Компьютерде эркин иштөө көндүмүнө ээ;	
УК-9. Өз ишмердүүлүгүн этикалык баалуулуктарга таянуу менен жүргүзөт.	

«Азыркы кыргыз тили» дисциплинасынын окутуу көлөмүн жана семестрлерге, модулдарга бөлүштүрүүнүн оптималдуу үлгүсүн иштеп чыгуу үчүн Кыргызстандагы изилдөөгө алынып жаткан адистиктерди даярдоочу жогорку окуу жайларында учурда колдонулуп жаткан стандарттарды, базистик жана жумушчу окуу пландарын, типтүү программаларды талдоого алдык. Себеби типтүү программанын негизинде ар бир окутуучу өзүнө бөлүнгөн кыргыз тилинин бөлүмү боюнча окутуунун формасына ылайыктап дисциплинанын жумушчу программаларын, окуу программаларын (силлабустарды) түзөт. Анда дисциплина боюнча конкреттүү өтүлө турган лекциянын жана практикалык сабактардын темасы, планы, өз алдынча иштөө боюнча темалар, аларды уюштуруунун жолдору, адабияттардын тизмеси жана сабактардын өтүлө турган күнүнө чейин көрсөтүлөт. Күндүзгү бөлүмдө модулдук-рейтингдик системага жана кредиттик-модулдук технологияга ылайыкталып жана сырттан окуу жана дистанттык бөлүмдөрүндө өзүнчө окуу планында көрсөтүлгөн сааттардын чегинде иштелип чыгат. Талдоо иштери көрсөткөндөй, жумушчу программалар жекече мүнөзгө ээ, б.а. педагогдун чеберчилигине, илимий ишмердүүлүгүнө жараша ар кандай деңгээлде болот. Республиканын педагогика жана кыргыз филологиясы боюнча адистерди даярдап жаткан жогорку окуу жайларындагы «Азыркы кыргыз тили» курсун окутуучу-профессордук курамдын типтүү, жумушчу, окуу программалары менен жакындан таанышуу, лекция, практикалык сабактарына катышуу, студенттердин өз алдынча иштеринин уюштурулушуна байкоо-талдоо жүргүзүлдү. Азыркы кыргыз тилинин фонетика, лексика, грамматика ж.б. бөлүмдөрүнүн мазмуну, көлөмү боюнча бирдиктүү бир программанын, системанын жоктугу, аудиториялык, студенттин өз алдынча иштерине бөлүнгөн сааттардын так иштелип чыккан темалары, тапшырманын түрлөрү, типтери, методикалык көрсөтмөлөрү жок же жетишсиз экендиги аныкталды. Натыйжада, «Азыркы кыргыз тили» курсу боюнча стандартты түзүүгө катыштык, типтүү, жумушчу жана окуу программалары курстун бардык

бөлүмдөрү боюнча иштелип чыгып, дисциплинаны окутуунун көлөмү ар бир бөлүмдөр боюнча, окуу мазмуну стандартка салынып типтештирилди. Окутуунун формаларына ылайыкталган окуу-методикалык комплекстер түзүлдү. Лекция, практикалык жана семинардык сабактардын ар кыл типтеги үлгүлөрү сунушталды. Студенттердин курсту өз алдынча ыңгайлуу формада кабыл алууга, өздөштүрүүгө мүмкүндүк берген электрондук китептер, курстар, интернет сайттары түзүлдү. Электрондук тесттер, электрондук окутуучу оюндар аркылуу студенттин билимин баалоону ишке ашыруучу окуу каражаттары иштелип чыкты. Студенттин өз алдынча таанып-билүү ишмердүүлүгүн калыптандырууга жана өнүктүрүүгө багыттаган окуу басылмалары, электрондук ресурстар аркылуу иш-тажырыйбалар апробацяланды жана ишке киргизилди.

Сүрөт 1.-Студенттин өз алдынча таанып-билүү ишмердүүлүгүнүн компоненттери

Изилдөөнүн жүрүшүндө ушул модель боюнча студенттин өз алдынча таанып-билүү ишмердүүлүгүн педагогикалык-практиологиялык мамиле аспектисинде калыптандырууга басым жасаган тапшырмалардын системасы сунушталды жана жайылтылды. Алардын айрымдарына токтолсок.

I. Мотивация. Студент тапшырманы аткарууда төмөнкү деңгээлди көрсөтсө - 3 балл, ортоңку деңгээлге - 5 балл, жогорку деңгээлге - 7 балл коюлат ж.б.у.с.

II. Максат. Жаңы билимдерди өздөштүрүү, жаңы көндүмдөргө ээ болуу. Студенттин өз алдынча иштөөсү үчүн тапшырма: «Кыргыз тилиндеги стилдин түрлөрү» деген темада сабакка баяндама даярдоо. (5 саат)

III. Процесс. Студентке тапшырманы аткаруу үчүн методикалык көрсөтмөлөр:

- баяндаманын темасы боюнча материал табуу үчүн сунушталган адабияттар жана интернет булактар менен таанышкыла;
- баяндаманын темасы боюнча кызыктуу материал табуу үчүн өз алдынча маалымат булактарын пайдалангыла;
- билдирүүнүн планын түзүп жазгыла;

- пландын ар бир пункту боюнча тезистерди даярдагыла;
- баяндай турган материалга угуучуларды кантип көңүлүн буруш керек деген суроонун тегерегинде ойлонгула;
- угуучулар эмнени түшүнүшү зарыл, кайсы эң маанилүү экенин бөлгүлө;
- чыгып сүйлөй турган баяндаманын башын жана аягын иштеп чыккыла;
- угуучулар менен байланышты кантип түзүш керектигин ойлоп тапкыла.

Студентке методикалык сунуштар:

1. Баяндаманы даярдоодо алгач баяндаманын максатын аныктоодон баштоо. Максатты жана күтүүлүүчү натыйжаларды аныктоо;
2. Максат зарыл болгон суроолорду аныктайт. Бул суроолор баяндаманын планын түзгөнгө жардам берет. Мисалы:
3. **Максат:** Студенттерге кыргыз тилинин стилдик катмарларынын өзгөчөлүктөрүн ачып берүү жана турмуштук кырдаалга жараша аларды туура колдоно билүүгө үйрөтүү. План:
 1. Стилистика – тил илиминин бир бөлүмү.
 2. Кептин стилдик жактан бири-бири менен болгон өзгөчөлүктөрү.
 3. Оозеки – сүйлөшүү стили.
 4. Көркөм стилдин каражаттары.
 5. Илимий стилдин өзгөчөлүктөрү.
 6. Публицистикалык стилдин формалары.
 7. Иш кагаздардын стилинин колдонулуш тармактары.

Күтүлүүчү натыйжалар: Студент,

1. Стилистика – тил илиминин бир тармагы экенин, анын кептеги стилдик катмарларды окуп-үйрөтөрүн, алардын түрлөрүн билет;
2. Ар бир стилдин маанисин, өзгөчөлүгүн түшүнүп, алардын түрлөрүн, формаларын бири-биринен ажыратып көрсөтө алат;
3. Оозеки жана жазуу түрүндө берилген тапшырмалар боюнча тиешелүү билим, билгичтик, көндүмдөрү калыптанат;
4. Каталарын аныктап, кошумча окуп-үйрөнүп, билимин толуктай билет.

IV. Каражаттар: колдонулган булактар, каражаттар, тексттер, тезистер, сунуш кылынган адабияттардын тизмеси көрсөтүлөт.

V. Жыйынтык. 1) Баалоо критерийлери боюнча:

I. Максат жана милдеттердин коюлушу, теманын актуалдуулугу боюнча:

а) **төмөнкү деңгээл** – теманын актуалдуулугун, максат, милдеттерин окутуучунун жардамысыз аныктап, көрсөтө албайт;

б) **орто деңгээл** – өз алдынча теманын максат-милдеттерин аныктайт, бирок, теманын актуалдуулугун негиздей албайт;

в) **жогорку деңгээл** – теманын максат-милдеттерин, актуалдуулугун өз алдынча аныктай алат. Студенттик аудиторияга баяндама жасоого даярданууда кандай иш-аракеттерди аткаруу керек экендигин билет.

II. Баяндаманын текстин даярдоо үчүн маалымат чогултуу боюнча:

а) **төмөнкү деңгээл** – окутуучу сунуштаган гана адабияттар менен чектелип, өз алдынча маалымат булактарын ылайыктап таба албайт;

б) **ортоңку деңгээл** – кагаз түрүндөгү жана электрондук кошумча каражаттардан маалыматтарды издөө технологиясын билет;

в) **жогорку деңгээл** – баяндаманын темасына ылайык маалымат булактарын тандоосун негиздеп бере алат. Ал маалыматтарда кездешкен карама-каршылыктарды жана жетишкендиктерди көрсөтө алат.

III. Баяндаманын планын түзүү боюнча:

а) **төмөнкү деңгээл** – планды өз алдынча түзө албайт;

б) **ортоңку деңгээл** – планды жана негизги тезистерди түзө билет;

в) **жогорку деңгээл** – өз алдынча ар бир бөлүм боюнча план, тезистерди түзөт, теманын ачылышына жараша планга оңдоо-түзөтүүлөрдү киргизе алат.

IV. Оозеки жана жазуу түрүндөгү коммуникативдик көндүмдөр боюнча:

а) **төмөнкү деңгээл** – баяндаманы эреже боюнча жазат, суроолорго жооп берет;

б) **орточо деңгээл** – окутуучунун кеңеши менен маалыматты ар кандай формада (текст, графика, схема, таблица ж.б.) демонстрациялай алат;

в) **жогорку деңгээл** – баяндаманы өз алдынча жазат, жеткиликтүү демонстрациялай билет, берилген суроолорго эркин жооп бере алат.

2) Кайтарым байланыш боюнча (5 баллдык системада өзүн-өзү баалоо):

1. Актуалдуу жана кызыктуу баяндаманын темасын тандай алам;
2. Ага даярдануу үчүн маалымат булактарын издей алам;
3. Баяндаманын максат, милдеттерин аныктай билем;
4. Баяндаманын планын түзө алам;
5. Баяндама жазууда кандай кыйынчылыктар болорун болжолдой алам жана аларды чечүү жолдорун таба алам;
6. Баяндама кылууда кандай жетишкендиктер жана жаңылыктар болгонун талдай алам.
7. Кийинки баяндамага даярданууда дагы кандай аракеттерди кошумчаларымды түшүндүм ж.б.

Окутуучу эксперименттин жүрүшүндө жогорудагыдай тапшырмаларды аткарууда студенттин өз алдынча таанып-билүү ишмердүүлүгүнүн жогорку деңгээлине жетишүү үчүн окутуучу төмөнкүдөй талаптарды: текшерүү формасын так аныктоо, иштин көлөмүн жана мөөнөтүн так көрсөтүү, тапшырмаларды аткарууга мотивация берүү, кеңеш алуу мүмкүнчүлүгүн түзүү, маалыматтын жетиштүүлүгүн камсыздоо, ж.б. эске алышы зарыл экендиги аныкталды.

II. Билимди бышыктоо жана системалаштыруучу өз алдынча иштер.

Студенттердин өз алдынча иштөөсү үчүн «Азыркы кыргыз тилинин» бардык бөлүмдөрү боюнча алган билимдерди бышыктоо, жалпылоо, кайталоо, системалаштыруу, кесиптик көндүмдөрдү калыптандыруу максатында практикалык машыгуулар үчүн кейс-методу менен топто иштелүүчү тапшырмаларды сунуштайбыз. (Мисалы, 1-топ 1-класс, 2-топ 2-класс, 3-топ 3-класс, 4-топ 4-класска тиешелүү кейстер боюнча иштешет.) Кейс-методу менен уюштурулган тапшырмалар конкреттүү кырдаалдарды чечүүнү үйрөтүүгө негизделип, студенттердин кесиптик компетенцияларын калыптанышына өбөлгө түзүүчү мааниге ээ.

1-кейс-тапшырма. Кыргыз тилинин стилистикасы боюнча.

- 1-4-класстын окуу программалары, окуу китептери менен таанышуу, өздөштүрүү;
- Ар бир окуу китебинде кандай стилдеги тексттер топтолгондугун изилдеп чыгуу;
- Оозеки-сүйлөө, көркөм, публицистикалык, илимий, иш кагаздар стилиндеги тексттердин карым-катышына карай дагы кандай тексттерди кошууга болорун сунуштоо.

2-кейс-тапшырма. Кыргыз тилинин орфографиясы, пунктуациясы боюнча.

- 1-4-класстагы окуучулардын жат жазуу иштери;
- Мугалимдердин календарлык пландары;
- Жат жазуу жыйнагы;
- Жат жазууну баалоо нормативи;
- Туура жазууну баалоо нормативи;
- Туура жазуу эрежелери.

Тапшырмалар:

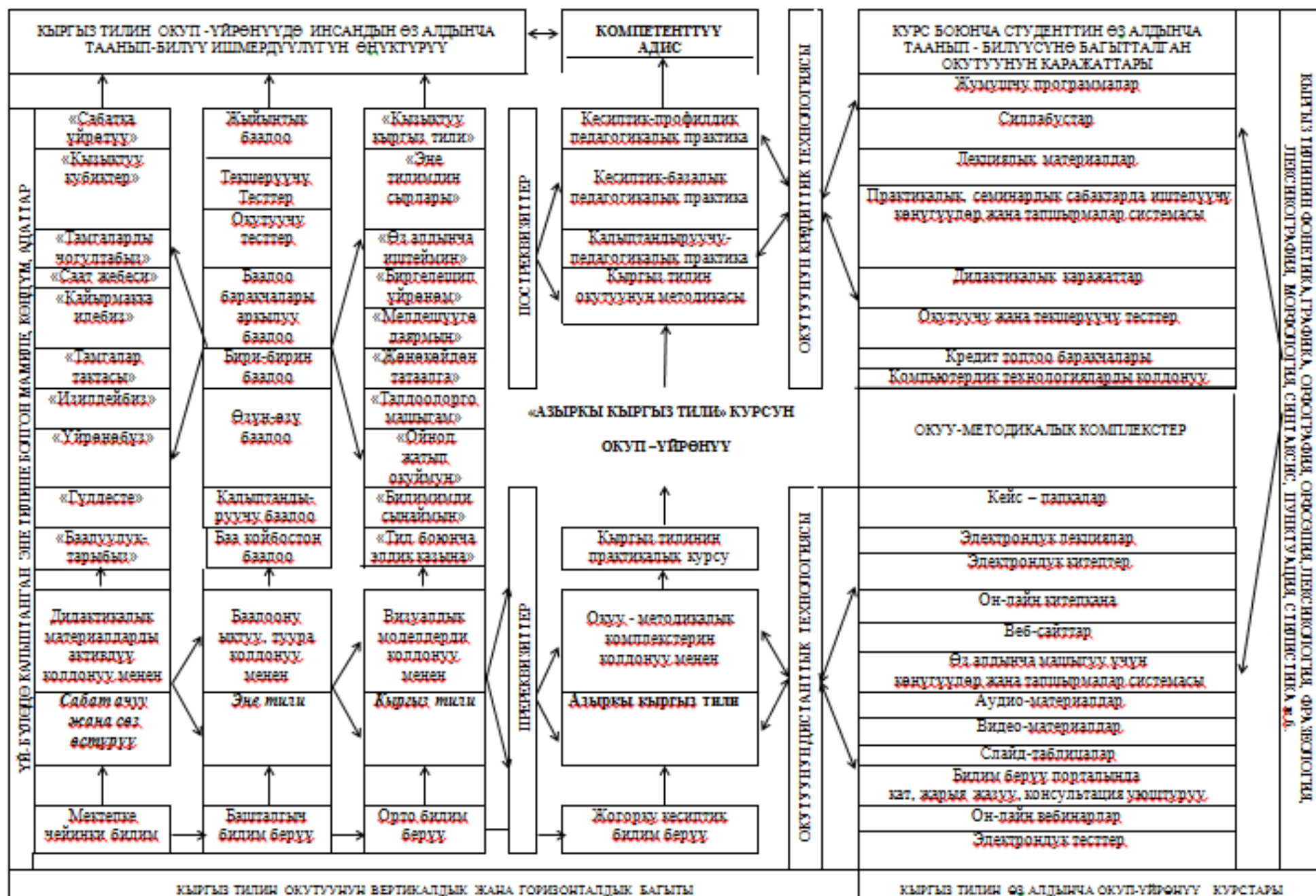
1. Жат жазуу иштеринин жыйынтыгын талдоо;
2. Кетирилген орфографиялык, пунктуациялык, каллиграфиялык каталарды классификациялоо (типтештирүү);
3. Кайсы грамматикалык материалдын үстүндө кошумча иштөө керектигин аныктоо;
4. Тиешелүү иш-чаралардын планын түзүү.
5. Каталардын үстүндө иштөөнү уюштуруу.

3-кейс-тапшырма. Кыргыз тилинин орфоэпиясы боюнча.

2-4-класста «Адабий окуу» сабагы боюнча тартылган сабактардын видео-тасмалары. Тапшырмалар:

- Окуучулардын оозеки кептерин адабий тилдик нормага ылайык талдоого алуу;
- Оозеки кепте жиберилген каталарды типтештирүү;

СХЕМА 3.- «АЗЫРКЫ КЫРГЫЗ ТИЛИ» КУРСУН УЙРӨНУУ ПРОЦЕССИНДЕГИ СТУДЕНТТИН ӨЗ АЛДЫНЧА ТААНЫП-БИЛУУ ИШМЕРДУУЛУГҮН ИЗИЛДӨӨ ИШИНИН ЖАЛПЫ МОДЕЛИ

- Аларды жоюунун жолдорун сунуштоо;
- Өткөрүлө турган иш-чаралардын планын түзүү.

3-кейс-тапшырма. Кыргыз тилиндеги грамматикалык талдоолор.

- 2-3-4-класстын окуучуларынын тыбыштык, муундук, сөз курамы, сөз түркүмү жана сүйлөм мүчөлөрү боюнча талдоо жүргүзүү иштеринин үлгүлөрү;
- Талдоолорду текшерүү жана баалоо;
- Кетирилген каталарды типтештирүү;
- Кошумча сабак уюштурууну пландаштыруу;
- Ар бир грамматикалык талдоонун алгоритмин окуучунун жаш өзгөчөлүктөрүнө, өтүлгөн материалдарга ылайык иштеп чыгуу.

4-кейс-тапшырма. Мугалимдин грамматикалык материалды түшүндүрүүдөгү теориялык билими боюнча.

- Башталгыч мектепте фонетика, лексика, морфология, синтаксистик материалдарды өтүү боюнча уюштурулган сабактардын видео тасмалары;
- Мектеп практикасынан алынган сабактардын иштелмелери;
- Колдонулган көрсөтмө куралдар;
- Пайдаланылган кошумча окуу каражаттары.

Тапшырмалар:

1. Сабактардын тасмасын көрүү, иштелмелер, колдонулган каражаттар менен таанышуу;
2. Өтүлгөн темадагы теориялык материалдардын түшүндүрүлүшүн, бышыкталышын, суроо-жооптордун жүрүшүн талдоого алуу;
3. Берилген критерийлер боюнча сабакка талдоо жүргүзүү аркылуу артыкчылык менен жетишпегендиктерди аныктоо;
4. Өтүлгөн тема боюнча жаңы сабактын иштелмесин сунуштоо жана имитациялык сабак кылып уюштуруу.

III. Практикалык мүнөздөгү көндүмдөрдү калыптандыруу боюнча тапшырмалар. Өтүлгөн тилдик материалдын үстүндө иштөө:

- таяныч-схемалар менен иштөө;
- окуу-методикалык колдонмолор менен иштөө.
- мультимедиялык каражаттар менен иштөө.
- электрондук китептер менен иштөө.
- интернет сайттарын колдонуу.
- слайд-таблица менен презентация жасоо.

«Портфолио» чогултуу.

- Башталгыч мектепте 1-4-класстарда алиппе, кыргыз тилинин материалдарын темага жараша бөлүштүрүп өздөштүрүү, тиешелүү көнүгүү, тапшырмаларды аткаруу. Жетишкендиктер менен кыйынчылыктарды аныктоо. Кыйынчылыкты жоюу үстүндө жүргүзүлгөн иш-аракеттерди көрсөтүү;
- Аныктамалардын картотекасы, таяныч схемалар, таблицалар, буклеттер;
- Окуп чыккан кошумча маалыматтардын тезиси, конспектиси;
- Өз алдынча иштөөгө берилген көнүгүү, тапшырмалардын аткарылышы;
- Темалар боюнча жазуу иштеринин түрлөрү: баяндама, эссе, доклад, реферат, курстук иштер ж.б.

«Ким миллионер болгусу келет?» интерактивдүү окутуучу оюну.

Алгач студенттерден өтүлгөн темага байланыштуу 15 суроодон түзүп келүү тапшырылат. Суроолор Блум таксономиясы боюнча түзүлүшү зарыл экени эскертилет. Атайын программанын негизинде ал суроолор интерактивдүү оюнду каражаты катары киргизилет жана жалпы аудиторияда кадимки оюндун шарты боюнча ойнотулат. Алып баруучу, окуучулар, аудиториядагы көрөрмандар, күйөрмандардын жардамы, телефон аркылуу жардам алуу уюштурулат. Изилдөөнүн жүрүшүндө бул оюндун программасы суроо түзүүгө машыктыруу, окутуучу-үйрөтүүчү максатта иштелип чыккан.

IV. Чыгармачыл мүнөздөгү көндүмдөрдү калыптандыруу боюнча «Иштиктүү оюн» ыкмасы менен уюштурулуучу тапшырмалар:

1.Имитациялык сабак (мектеп практикасы) 1-4-класста жат жазуу сабагын уюштуруу. Кыргыз тилинин тыбыштык түзүлүшүндөгү өзгөчөлүктөргө карай, мисалы, созулма үндүүлөр, йоттошкон тамгалар, катар үнсүздөр келген сөздөрдөн нормативге жараша сөздүк жат жазуу ишин уюштуруу.

2.Иш кагаздарын жүргүзүү жана турмушта кандай иш кагаздарды жазганды билишибиз керек деген маселенин үстүндө окуу жайда, мектепте, үй-бүлө турмушундагы кырдаалдарды имитация кылып официалдуу жана официалдуу эмес иш кагаздардын жазуу көндүмүн көрсөтүү. Арыз, мүнөздөмө, түшүнүк кат, ишеним кат, токтом, акт маалымдама, кулактандыруу, жарыя, ж.б

3.Тегерек отурумдарды, дебаттарды уюштуруу. Мисалы, кыргыз тилинин фразеологиясына байланыштуу «Кыргыз элинин көркөм сөз өнөрү» деген темадагы тегерек отурумдагы талкууну уюштуруу. Талкууга алынуучу маселе: кыргыз тилиндеги туруктуу сөз айкаштарынын маанисин чечмелөө, түшүнүү. Алардын көркөм чыгармаларда жана азыркы учурда оозеки, жазуу кептерде колдонулушу боюнча ой бөлүшүү ж.б.

4.Илимий конференцияларды уюштуруу. «Түрк тилдүү элдердин лексикасында болгон окшоштуктар жана жалпылыктар» деген темада эл аралык илимий-практикалык конференция уюштуруу. Конференциянын программасын, чакыруу барагын, пресс-релиз, конференц залды жасалгалоо, катышуучуларды каттоо, ар кайсы өлкөдөн келген тилчи-окумуштуулардын ролун ойноо жана ошол тилдин лексикасы боюнча доклад жасоо, талкууну уюштуруу, резолюция кабыл алуу, сертификаттарды таратуу, ж.б.

Педагогикалык экспериментте, иш-тажырыйбаларда жогорудагы сунушталган окутуунун формалары, методдору, ыкмалары, каражаттары аркылуу уюштурулган иш-чаралардын жүрүшүндө студенттердин өз алдынча таанып-билүү ишмердүүлүгүндө кездешкен негизги көйгөйлөр төмөнкүлөр болду:

1. тема боюнча ар кандай кызыктуу маалыматтарды топтоп, аудиторияга жеткире билүү көндүмдөрү өнүкпөгөн;

2. өтүлгөн материалдардагы негизги жана көмөкчү маселелерди бөлүп карап, аларды кесиптик компетенттүүлүктү калыптандыруучу факторлордун бири катары баалоодогу кыйынчылыктардын болушу;
3. өз алдынча иштерди жогорку деңгээлге жеткире аткарууда критерийлер боюнча өзүн-өзү баалоодогу мүчүлүштүктөр, мотивациянын жетишсиздиги;
4. темага байланыштуу материалды репродуктивдүү деңгээлде кайра айтып бере алышат, бирок билимдерди бышыктоо жана системалаштыруу, практикалык иш көндүмдөрдү калыптандыруу, чыгармачыл мүнөздөгү тапшырмаларды аткарууда кыйынчылыктар кездешет.

Бирок, студенттин өз алдынча таанып-билүү ишмердүүлүгү жогорку кесиптик билим берүүдө ар бир дисциплинанын чегинде калыпка салынып, системалуу иш-аракеттер жүргүзүлсө, болочок адистин өз алдынча билимин толуктоо, изденүү жөндөмдүүлүктөрү өнүгөт деген ишеничтебиз.

Ал үчүн жогоруда белгиленгендей ар бир тема, бөлүм боюнча студенттин өз алдынча таанып-билүү ишмердүүлүгүн туура уюштуруп, так жетектеген модел зарыл болот. Изилдөөнүн жыйынтыгы катары «Азыркы кыргыз тили» курсун үйрөнүүдөгү студенттин өз алдынча таанып-билүү ишмердүүлүгүнүн модели иштелип чыкты. Ал беш компетенттен турат:

1. студенттин өз алдынча таанып-билүү ишмердүүлүгүн активдештирүүчү мотивациянын болушу;
2. студенттин өз алдынча таанып-билүү ишмердүүлүгүн конкреттештирүүчү максаттын аныкталышы;
3. студенттин өз алдынча таанып-билүү ишмердүүлүгүн ишке ашыруучу каражаттарынын тандалышы;
4. студенттин өз алдынча таанып-билүү ишмердүүлүгүн уюштурган процесстин ачыкталышы (иш-аракеттер, кадамдар);
5. Студенттин өз алдынча таанып-билүү ишмердүүлүгүнүн жыйынтыгынын белгилениши (жетишилген компетенттүүлүктөр).

Моделди жетекчиликке алуу менен жумушчу жана окуу программалар (силлабустар) түзүлүп, ишке тиркеме катары киргизилди.

Схема 1. - «Азыркы кыргыз тили» курсун үйрөнүүдөгү студенттин өз алдынча таанып-билүү ишмердүүлүгүнүн модели

«Азыркы кыргыз тили» курсун үйрөнүүдөгү студенттин өз алдынча таанып-билүү ишмердүүлүгү		
<i>Мотивация</i>		
<i>Максаттар</i>	<i>Каражаттар</i>	<i>Иш-аракеттер</i>
1. Жаңы билимдерди өздөштүрүү, жаңы көндүмдөргө ээ болуу	Силлабус Окуу китеби Окуу куралдары Мугалимдик кесипке тиешелүү нормативдик документтер ж.б.	<ul style="list-style-type: none"> • Текстти окуп-түшүнүү • Тексттен таап жазуу • Текстти конспектилөө • Сөздүктөр жана маалымдамалар менен иштөө • Нормативдик документтер менен таанышуу • Текстке план түзүү (жөнөкөй, татаал) ж.б.
2. Билимдерди бышыктоо жана системалаштыруу	Силлабус Окуу китептер Окуу куралдар Окуу-методикалык комплекстер Аудио уктуруулар Видео көрсөтүүлөр Электрондук китептер Электрондук курстар Мультимедиаалык кошумча окуу каражаттары Лингвистикалык, энциклопедиялык сөздүктөр ж.б.	<ul style="list-style-type: none"> • Лекциянын тексти менен иштөө • План түзүү жана жооптун тезисин жазуу • Окуу материалы менен кайталоо иштери (окуу китеп, түп нуска, кошумча адабияттар, аудио жана видео жазуулардан) • Семинар, конференцияда баяндама жасоо үчүн даярдануу • Реферат жазуу • Нормативдик материалдарды өздөштүрүү • Тексттин түзүлүшүн, графикалык сүрөттөлүшүн чийүү (мисалы, таблица түзүү, таяныч схемалар ж.б.) • Текстти аналитикалык талдоо (аннотация жазуу, рецензиялоо, талдоо ж.б.) • Текшерүү үчүн суроолорго жооп берүү • Тематикалык кроссворддорду түзүү • Тема, бөлүм боюнча

		библиография түзүү
3. Практикалык мүнөздөгү көндүмдөрдү калыптандыруу	Студенттин өз алдынча иштөөсү үчүн көнүгүүлөр жана тапшырмалар системасы Кейс тапшырмалар Электрондук оюндар Мультимедиялык кошумча каражаттар Окуу курстары ж.б.	<ul style="list-style-type: none"> • Сүрөт тартуу, схема, таблица чийүү • Вариативдүү көнүгүүлөрдү аткаруу • Көнүгүүлөрдү үлгү боюнча аткаруу • Иштиктүү оюндарга жана студенттик конференцияларга даярдануу • Электрондук китептер менен иштөө • Кырдаалдык-кесиптик маселелерди чечүү • Аудио, видео каражаттарын колдонуу менен тапшырмаларды аткаруу • Интернет сайттарын пайдаланып тапшырмаларды аткаруу
4. Чыгармачыл мүнөздөгү көндүмдөрдү калыптандыруу	Окуу - изилдөөчүлүк ресурстар	<ul style="list-style-type: none"> • Түрдүү кырдаалда өз билимин адаптациялап колдонуу • Изилдөөчү мүнөздөгү ар түрдүү иштерди аткаруу
↓	↓	↓
Жыйынтык: Билимин өз алдынча толуктай билген болочоктогу кесипкөй адис		

Моделдин түзүлүшүндөгү бири-бири менен байланышкан беш компоненттин студенттин өз алдынча билимин толуктай билген адис катары калыптанышындагы мааниси чоң жана булардын биринин болбошу же талапка жооп берерлик деңгээлде болбой калышы студенттин өз алдынча таанып-билүү ишмердүүлүгүнүн калыптануу, өнүгүүсүнө таасир тийгизет.

Изилдөөнүн экинчи бөлүмүндө «Азыркы кыргыз тили» курсунда студенттин өз алдынча таанып-билүү ишмердүүлүгүн уюштуруунун моделдери түзүлүп, аларды ишке ашыруунун технологиясы сунушталды. Натыйжада изилдөөнүн экинчи милдети аткарылды.

Изилдөөбүздүн үчүнчү бөлүмү «Студенттин өз алдынча таанып-билүү ишмердүүлүгүн калыптандырууда «Азыркы кыргыз тили»

курсунун башка дисциплиналар, башка билим берүү баскычтары менен болгон карым-катышы» деп аталып, үч параграфтан куралган. Анда «Азыркы кыргыз тили» курсу менен «Кыргыз тилинин практикалык курсу», «Кыргыз тилин окутуунун методикасы» дисциплиналарынын бири-бири менен болгон байланышын эне тили боюнча студенттин таанып-билүү ишмердүүлүгүн өнүктүрүү, кесиптик компетенттүүлүктөрүн калыптандыруу максатында байланышта колдонуу жолдору сунушталды.

Схема 2. - «Башталгыч билим берүү» жана «Кыргыз тили жана адабияты» профилдери боюнча компетенттүү адисти даярдоодо «Азыркы кыргыз тили» курсунун пландалышы жана жабдылышы

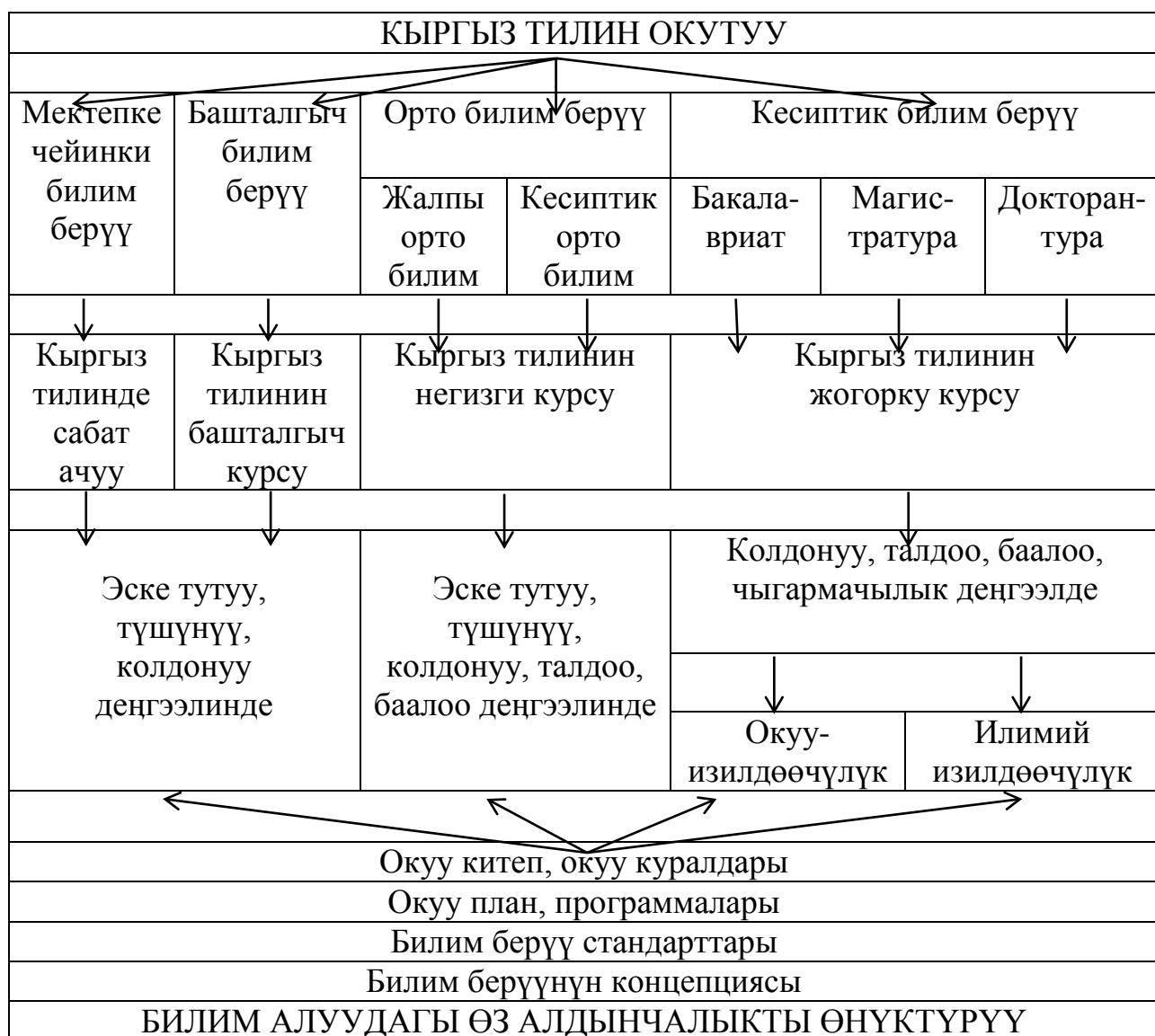

Изилдөө темасына ылайык билим берүү баскычтарындагы эне тили боюнча окутуу каражаттарын өз алдынча таанып-билүү ишмердүүлүгүн уюштурууну канчалык деңгээлде ишке ашыра алат деген максатта талдоого алганыбызда, башталгыч жана орто мектептердин «Кыргыз тили» окуу китептеринде берилген суроолор жана тапшырмалардын дээрлик басымдуу бөлүгү билимди өздөштүрүүнүн репродуктивдүү деңгээлинде экендиги аныкталды. Мугалимдер көпчүлүк учурда билүү, түшүнүү деңгээлдеги тапшырмаларды аткартышат да, колдонуу, талдоо, баалоо, чыгармачылык деңгээлдеги тапшырмаларды сейрек колдонушарын изилдөөлөр көрсөттү.

Ошондуктан бул бөлүмүнүн негизги максаты билим берүүнүн бардык баскычтарында инсандын өз алдынча таанып-билүү ишмердүүлүгүн калыптандырууга, өнүктүрүүгө басым жасаган, бул ишмердүүлүктү туура, системалуу уюштурууга жардам берген окуу китеп, окуу курал, методикалык колдонмолор, кошумча окуу каражаттарды иштеп чыгуу, апробациялоо, иш-тажырыйбага киргизүү болду.

Үчүнчү бөлүмдөгү изилдөөлөрдү жалпылаштыруунун негизинде адамдын эне тилин өздөштүрүүсү, ал аркылуу дүйнөнүн картинасын так, таамай, улуттук аң-сезимдин таасири менен чагылдырып, колдоно билүүсүн шарттай турганын, ар бир инсандын дүйнөнүн картинасын тил каражаттары менен жеткирүүдө өз элинин тарыхы, жашоо-турмушу, ишмердүүлүгү таасирин тийгизери дагы бир жолу белгиленди жана бул багытта өз алдынча таанып-билүү ишмердүүлүгү үзгүлтүксүз – өмүр бою жүрө турган процесс экендиги көрсөтүлдү. Бул бөлүмдө биз дагы бир жолу билим «чынжырынын» бирдиктүү бир система катары каралып, билим берүүдөгү бардык маселелер түпкүрүнөн оңдолуп түзөлсө максатка ылайыктуу жана натыйжалуу болорун белгилегибиз келет. Адамдын таанып-билүү өз алдынчалыгы үй-бүлөдөн, андан соң билим берүүнүн бардык баскычтарында калыптанат. Мына ушул тынымсыз процессти кыргыз тилин окутууну натыйжалуу, системалуу нукка салуу үчүн эне тилин окутууну төмөнкүдөй градациялоону сунуш кылдык жана ушул багытта кийинки изилдөөлөрдү жүргүзүүнү белгиледик.

Схема 3.- Билим берүү баскычтарында кыргыз тилин окутууну градациялоо

Изилдөөнүн үчүнчү бөлүмүндө «Азыркы кыргыз тили» курсунун башка дисциплиналар, ЖОЖго чейинки билим берүү баскычтарында кыргыз тилин эне тили катары окутуу предмети менен байланышта уюштурулушунун натыйжалуу жолдору аныкталып, окуу-методикалык комплекстердин үлгүлөрү сунушталып, **3-4 милдет** ишке ашырылды.

Изилдөө ишибизде иштелип чыккан моделдердин практикадагы натыйжалуулугун сыноо үчүн педагогикалык эксперименттин үч түрүн колдондук. Алар: 1-аныктоочу, 2-окутуучу, 3-текшерүүчү эксперименттер. Эксперименталдык изилдөөлөрдү жүргүзүүнүн негизги этаптарын белгиледик жана алар төмөндөгүдөй тартипте уюштурулду:

1. Эксперименталдык изилдөөнүн максаты жана милдеттерин аныктоо;
2. Экспериментти пландаштыруу;
3. Экспериментти уюштуруу жана жүргүзүү;
4. Эксперименталдык изилдөөнүн жыйынтыктарын текшерүү;
5. Эксперименталдык изилдөөнүн жыйынтыктарын анализдөө;

1-этап: Эксперименталдык изилдөөнүн максаты жана милдеттерин аныктоо. Эксперименталдык изилдөөнүн максаты: ЖОЖдордо «Азыркы кыргыз тили» курсун окутууда студенттердин өз алдынча таанып-билүү ишмердүүлүгүн уюштуруунун жүрүшүн талдоо жана иштелип чыккан моделдин натыйжалуулугун практикада текшерүү.

Эксперименталдык изилдөөнүн милдеттери: Студенттердин «Азыркы кыргыз тилин» үйрөнүүдө өз алдынча билим алуусуна кедерги болуп жаткан шарттарды аныктоо; өз алдынча таанып-билүү ишмердүүлүгүн өөрчүтүүнүн натыйжалуу ыкмаларын, каражаттарын сунуштоо, аларды колдонуу, алынган жыйынтыктарды текшерүү, талдоо; изилдөөгө түзөтүүлөрдү киргизүү.

2-этап: Экспериментти пландаштыруу. Ал үчүн, биринчиден, эксперимент жүргүзүлө турган ЖОЖдор тандалып алынды. Алар: Ж.Баласагын атындагы Кыргыз мамлекеттик улуттук университетинин Педагогикалык кадрларды максаттуу даярдоо институтунун «Кыргыз тили жана адабияты» адистиги жана И.Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетиндеги Педагогика институтунун «Башталгыч билим берүүнүн педагогикасы жана методикасы» адистиги, Ош жана С.Нааматов атындагы Нарын мамлекеттик университеттеринин педагогика жана кыргыз филологиясы факультеттери.

Экинчиден, эксперимент жүргүзүүнүн планы түзүлдү. Ал төмөнкүдөй: курсту окуган окутуучулар менен аңгемелешүү, жумушчу программаларында лекция, практикалык сабактардын, студенттин өз алдынча иштөөлөрүнүн пландаштырылышын жана уюштурулушун талдоо;

Үчүнчүдөн, экспериментти жүргүзүү үчүн керек болгон анкеталык сурамжылоо үчүн суроолор түзүлүп, тандалган тапшырмалар, баалоо

баракчалары студенттерге таратылуучу материал катары даярдалды. Төртүнчүдөн, аныктоочу, окутуучу, текшерүүчү эксперименттер аркылуу курсту окуган студенттер арасында төмөнкүдөй иш-аракеттерди жүргүзүү пландаштырылды:

- Анкеталык сурамжылоолорду жүргүзүү;
- Аныктоочу тесттерди алуу;
- Өз алдынча иштелүүчү тапшырмаларды иштетүү;
- Окутуучу жана текшерүүчү тесттик тапшырмаларды аткартуу.

Анкеталык сурамжылоо үчүн анкеталык суроолор, аныктоочу тест тапшырмалары түзүлдү. Өз алдынча иштелүүчү тапшырмалар сунушталган моделге ылайык төмөндөгүдөй багыттарда тандалды:

- жаңы билимдерди өздөштүрүү, жаңы көндүмдөргө ээ болууга багытталган өз алдынча иштер;
- билимди бышыктоо жана системалаштыруучу өз алдынча иштер;
- практикалык көндүмдөрдү калыптандыруучу өз алдынча иштер;
- чыгармачыл мүнөздөгү көндүмдөрдү калыптандыруучу өз алдынча иштер.

3-этап: Экспериментти уюштуруу жана жүргүзүү.

Педагогикалык эксперименттер 2008-2015-жылдар аралыгында ишке ашырылды. 2008-2009-жылдары аныктоочу, 2009-2015-жылдары окутуучу-текшерүүчү эксперименттер Ж.Баласагын атындагы КМУУда, И.Арабаев атындагы КМУда, Ош, Жалал-Абад, Талас, Ысык-Көл мамлекеттик университеттеринин филология жана педагогика факультеттеринде жүргүзүлдү. Жалпысынан экспериментке 1500 күндүзгү жана сырттан окуу бөлүмүндө окуган студенттер тартылышты.

Учурда республикабыздын ЖОЖдорунда «Азыркы кыргыз тили» курсун окутуп жаткан окумуштуулар жана педагогдор З.Ажыбаева, Н.Акматов, А.Акымбетова, Ү.Асаналиев, А.Дунканаев, С.Ибрагимов, А.Иманов, Ч.Капарова, Д.Кенжебаев, М.Мамытов, Т.Маразыков, Б.Мурасатов, А.Оморов, Ж.Осмонова, М.Раимбекова, Г.Рыскулова, Ж.Саргашкаев, Т.Сыдыкова, К.Токтоналиев, Н.Турганбаев, Б.Чокошева,

Ж.Элчиев ж.б.лардын сабактарына катышып, программалары менен таанышып, педагогикалык тажрыйба алмаштык. Булардын ичинде ЖОЖдун босогосун жаңы аттаган жаш адистер, такшалган педагогдор жана өмүр бою эне тилибиздин сырларын изилдөө менен алпурушуп келген белгилүү окумуштуулар да бар. Эксперименталдык топтордо сабактар иштелип чыккан жумушчу, окуу программаларын жетекчиликке алуу менен, окуу куралдарын, окуу-методикалык комплекстерди, окутуунун мультимедиалык кошумча каражаттарын (электрондук китептер, интернет сайттары, электрондук курстар, тесттер ж.б.) колдонуу менен уюштурулду.

4-этап: Эксперименттин көрсөткүчтөрүн текшерүү. Иштелип чыккан моделдин алгылыктуулугун аныктоочу бул этапта эксперименталдык жана текшерүүчү топтордун студенттерине атайын тапшырмалар, анкета жана тест суроолору таратылды.

Анкеталык сурамжылоого 1500 студент катышты. Мындай эксперимент изилдөөнүн алгачкы жылдары жүргүзүлүп, эки максатты көздөдү. Биринчиси, ЖОЖдогу «Азыркы кыргыз тили» курсун окутууда студенттин өз алдынча таанып-билүү ишмердүүлүгүн уюштуруунун абалын баамдоо; экинчиси, студенттердин бул багыттагы жетишкендиктери менен мүчүлүштүктөрүнүн жалпы деңгээлинен кабар алуу менен ошого жараша изилдөө жүргүзүү, алымча-кошумчаларды киргизүү менен ишти жетектөө.

Таблица 1.- Студенттердин өз алдынча таанып-билүү ишмердүүлүгүнүн өнүгүү деңгээли

№	Тапшырманын түрү	I	II	III	IV	V	VI	Студ. саны
1. Жаңы билимдерди өздөштүрүү, жаңы көндүмдөргө ээ болууга багытталган өз алдынча иштер								
1	Текстти окуп-түшүнүү	75	77	81	85	92	94	480
2	Тексттен таап жазуу	67	75	77	81	95	96	
3	Текстти конспектилоо	70	75	82	85	88	95	
4	Сөздүктөр жана маалымдамалар менен иштөө	57	67	71	75	82	84	
5	Нормативдик документтер менен таанышуу	45	47	51	55	61	64	
6	Текстке план түзүү	42	57	58	64	72	83	
	Жыйынтык: орт.%	59,3	66,3	70	74,1	81,7	86	72,9
2. Билимди бышыктоо жана системалаштыруучу өз алдынча иштер								

1	Лекциянын тексти менен иштөө	68	75	83	87	91	93	480
2	План түзүү жана жооптун тезисин жазуу	55	60	71	82	85	88	
3	Окуу материалы менен кайталоо иштери (окуу китеп, түп нуска, кошумча адабияттар, аудио жана видео жазуулардан)	48	55	62	65	78	85	
4	Семинар, конференцияда баяндама жасоо үчүн даярдануу	43	47	51	55	62	64	
5	Реферат жазуу	32	35	43	49	51	59	
6	Нормативдик материалдарды өздөштүрүү	30	37	41	45	52	54	
7	Тексттин түзүлүшүн, графикалык сүрөттөлүшүн чийүү (мисалы, таблица түзүү, таяныч схемалар)	37	45	47	51	65	76	
8	Текстти аналитикалык талдоо (аннотация жазуу, рецензиялоо, талдоо ж.б.)	27	35	42	45	48	55	
9	Текшерүү үчүн суроолорго жооп берүү	57	69	73	79	84	94	
10	Тематикалык кроссворддорду түзүү	45	49	54	58	65	77	
11	Тема, бөлүм боюнча библиография түзүү	32	37	38	44	52	63	
	Жыйынтык: орт.%	43,1	49,4	55	60	68,4	73,4	58,81
3. Практикалык мүнөздөгү көндүмдөрдү калыптандыруучу өз алдынча иштер								
1	Сүрөт тартуу, схема, таблица чийүү	75	77	81	85	92	94	480
2	Вариативдүү көнүгүүлөрдү аткаруу	67	75	77	81	95	96	
3	Көнүгүүлөрдү үлгү боюнча аткаруу	70	75	82	85	88	95	
4	Иштиктүү оюндарга жана студенттик конференция-ларга даярдануу	25	27	31	35	36	44	
5	Электрондук китептер менен иштөө	45	47	51	55	61	64	
6	Кырдаалдык-кесиптик маселелерди чечүү	35	37	41	45	52	54	
7	Аудио, видео каражаттары менен тапшырмаларды аткаруу	37	45	47	51	55	66	
8	Интернет сайттарын пайдаланып тапшырмаларды аткаруу	30	35	42	45	48	55	
	Жыйынтык: орт.%	48	52	56,5	60,2	65,9	71	
4. Чыгармачыл мүнөздөгү көндүмдөрдү калыптандыруучу өз алдынча иштер								
1	Түрдүү кырдаалда өз билимин адаптациялап колдонуу	35	37	41	45	52	57	480
2	Изилдөөчү мүнөздөгү иштер	27	28	31	31	35	36	
	Жыйынтык: орт.%	31	32,5	36	38	43,5	46,5	37,9

5-этап: Эксперименталдык изилдөөнүн көрсөткүчтөрүн анализдөө.

Аныктоочу экспериментте жүргүзүлгөн анкеталык жана тесттик суроолор студенттердин «Азыркы кыргыз тилин» окутууда өз алдынча таанып-билүү ишмердүүлүктөрүнүн калыптануу жана өнүгүү деңгээлдери жөнүндө жалпы маалымат берди жана кайсы маселелерге басым коюу керектигин аныктады.

Эксперимент жүргөн ЖОЖдордо студенттерди изилдөө менен тесттик тапшырмаларды аткарууда өз алдынчалуулуктун жогорку жөндөмүнө ээ болгондор 28-33%ке чейин, өз алдынчалуулуктун төмөнкү деңгээлине ээ болгондор 19-22%ке чейин, ал эми калгандары - 42-49%ке чейин өз алдынчалуулуктун орто деңгээлин көргөздү.

Жалпысынан бул бөлүмдө сунушталган моделдин натыйжалуулугун практикада сыноо үчүн жүргүзүлгөн педагогикалык эксперименттин жүрүшү жана андан алынган көрсөткүчтөрдү талдоо, жыйынтыктарын чыгаруу процесси кандай жүргөндүгү тууралуу айтылды. Алгач изилдөө темасына ылайык аныктоочу эксперимент жүргүзүлүп, изилденип жаткан маселе тууралуу жалпы маалымат топтолду. Көнүл борборуна алына турган маселелер белгиленди. Андан соң изилдөөнүн максатына ылайык окутуучу эксперимент убагында сунушталган моделге ылайык конкреттүү иш-чаралар аткарылды. Натыйжада студенттерге түзүлгөн окуу-методикалык комплекстер боюнча окуу иштери уюштурулду. Эксперименталдык база катары тандалып алынган университеттерде изилденип жаткан дисциплинаны окутуп жаткан окутуучулар аркылуу тиешелүү иш-чаралар уюштурулду. Студенттердин өз алдынча иштөөсү үчүн сунушталган тапшырмалар системасы аркылуу таанып-билүү ишмердүүлүгүн билим берүүнүн жогорку кесиптик билим берүү баскычында андан ары өнүктүрүүгө тийгизген таасири талдоого алынды. Эксперименттин жүрүшүндө бул тапшырмаларга, окуу-методикалык комплекстерге бир катар оңдоолор, толуктоолор киргизилди. Тапшырмаларды дифференцирлеп берүүнүн

зарылдыгы келип чыкты. Натыйжада үч деңгээлде иштеле турган өз алдынча иштөө үчүн тапшырмалар сунуш кылынды.

Жогорку окуу жайлардын «Башталгыч билим берүү», «Кыргыз тили жана адабияты» профилинде окуган бакалаврларды даярдоодо негизги дисциплиналардын бири болуп эсептелген «Азыркы кыргыз тили» курсун студенттин өз алдынча таанып-билүү ишмердүүлүгүн өнүктүрүүгө басым жасап уюштурууда илимий-изилдөөбүздүн жыйынтыгы катары түзүлгөн окуу-методикалык комплекстер, окутуунун кошумча каражаттары өз алдынчалыктын ар кыл аспектинде ылайыкталып түзүлгөн тапшырмалар системасы менен системалуу иш алып баруу аркылуу билим сапаты 52,9дан 77,4%ке чейин көтөрүлдү (өсүш 24,5%ти түздү) жана курстан курска жогорулаган сайын өз алдынча таанып-билүү ишмердүүлүгү орточо 37,9дан 72,9%га жогорулады (өсүш 35%ти түздү) деген жыйынтыкка келдик.

Иштин **төртүнчү бөлүмүндө** сунушталган моделдердин практикалык ыңгайлуулугун педагогикалык экспериментте текшерилип, иштелип чыккан критерийлердин негизинде натыйжалуулугу бааланып, натыйжада изилдөөнүн алдыга койгон **бешинчи милдети** аткарылды.

ЖАЛПЫ КОРУТУНДУ ЖАНА ПРАКТИКАЛЫК СУНУШТАР

Изилдөө темасынын тандалышы жана ишке ашырылышы Кыргызстандын жогорку кесиптик билим берүү стандартынын жаңылануу шартында жогорку окуу жайларында студенттин өз алдынча таанып-билүү ишмердүүлүгүн өнүктүрүүнүн зарылдыгынан келип чыккан. Алдыбызга коюлган конкреттүү максат жана милдеттерди чечүү менен коргоого коюлган негизги жоболорго ылайык төмөндөгүдөй жыйынтыктар алынды:

1. Жогорку окуу жайларда дисциплиналарды окуп-үйрөнүү процессиндеги «студенттин өз алдынча таанып-билүү ишмердүүлүгү» түшүнүгү философиялык, психологиялык, педагогикалык аспектиде талдоого алынды. Талдоонун жыйынтыктары «Азыркы кыргыз тили» курсун окуп-үйрөнүүдө студенттин өз алдынча таанып-билүү ишмердүүлүгүнүн уюштурулушуна жана аталган курстун студенттин дүйнөнүн тилдик

картинасын чагылдыруусуна тийгизген таасирин изилдеп-иликтеп, методологиялык жактан уюштуруу иштериндеги тактоолорду, өзгөртүүлөрдү киргизүүнү шарттады. Натыйжада жогорку окуу жайларында «Кыргыз тили жана адабияты», «Башталгыч билим берүү» профилинде окулуучу «Азыркы кыргыз тили» дисциплинасы боюнча жумушчу жана окуу программалары, окуу куралдары Жогорку кесиптик билим берүүнүн 3-муундун жаңы стандартында көрсөтүлгөн компетенцияларды калыптандыруу багытында кайрадан иштелип, мазмундук, структуралык, методикалык жактан жаңыртылып сунушталды;

2. «Азыркы кыргыз тили» курсун үйрөнүүдө студенттин өз алдынча таанып-билүү ишмердүүлүгүнүн моделдери түзүлдү жана аларды ишке ашыруунун технологиялары сунушталды. Моделдерди ишке ашырууда «Азыркы кыргыз тили» дисциплинасы боюнча окутуунун кредиттик технологиясынын жана дистанттык формасынын өзгөчөлүктөрүнө ылайык студенттин өз алдынча билим алуусуна басым жасаган окутуунун мазмунун, формаларын, методдорун жана каражаттарын колдонуу менен билим алуучунун өз алдынча таанып-билүү ишмердүүлүгүн өнүктүрүүнүн жол-жоболору праксиологиялык мамиледе иштелип чыкты. «Азыркы кыргыз тили» дисциплинасынан сабак берген окутуучу изилдөөдө сунушталган методикалык көрсөтмөлөргө таянуу менен университеттин, факультеттин, курстун, группанын өзгөчөлүгүнө ылайыктап студенттин өз алдынча иштөөсү үчүн зарыл болгон тапшырмалар системаларын, жалпы эле окутуу каражаттарын кайрадан өз алдынча түзүп колдоно алат;

3. Адистик компетенцияларды калыптандырууда «Азыркы кыргыз тили» курсунун башка дисциплиналар менен байланышта уюштурулушунун натыйжалуулугу аныкталды. «Азыркы кыргыз тили» «Кыргыз тилинин практикалык курсу», «Кыргыз тилин окутуунун методикасы» дисциплиналарын окутуунун уланмалуулук дидактикалык принцибин, предмет аралык байланышты сактоо менен уюштуруу үчүн жаңы муундун окуу-методикалык комплектери иштелип чыкты жана ишке киргизилди;

4. ЖОЖго чейинки билим берүү баскычтарында болочок студенттин өз алдынча таанып-билүү ишмердүүлүгүнө басым жасалган педагогикалык технологияларды колдонуунун системалуулугу, тактап айтканда, мектепке чейинки, башталгыч, орто жана кесиптик билим берүү баскычтарында кыргыз тилин окутууда билимдин жеткиликтүүлүгүнө, чыңдыгына, туруктуулугуна жетүү үчүн градациялап окутуунун зарылдыгы «Сабат ачуу жана сөз өстүрүү», «Эне тили», «Кыргыз тили», «Азыркы кыргыз тили» баскычтары боюнча дифференцирлеп, салттуу жана маалыматтык жаңы технологияларды, мультимедиялык кошумча каражаттарды жигердүү колдонуп окутуу аркылуу студенттин таанып-билүү ишмердүүлүгүнүн сандык жана сапаттык көрсөткүчтөрү жогорулап, өмүр бою үзгүлтүксүз билим алуу көндүмү калыптанары белгиленди;

5. Моделдин практикалык жактан майнаптуулугу педагогикалык экспериментте текшерилди жана иштелип чыккан критерийлердин негизинде тастыкталды. Педагогикалык эксперимент аркылуу алынган жыйынтыктар илимий божомолдун тууралыгын, сунушталган моделдин практикалык жактан жарамдуулугун статистикалык көрсөткүчтөр аркылуу далилденди.

Жүргүзүлгөн изилдөөдө коюлган максат ишке ашты жана милдеттери толугу менен аткарылды.

Изилдөөнүн негизги жыйынтыктары диссертанттын төмөнкү эмгектеринде чагылдырылды:

Окуу стандарттары, программалары

1. **Акунова А.Р.** «Педагогикалык билим берүү» багытындагы жогорку кесиптик билим берүүнүн **мамлекеттик стандарты** [Текст]/ Т.А. Коңурбаев, Ж.У.Байсалов, А.Р. Акунова ж.б. - Бишкек, 2013.- 273 б.
2. **Акунова, А.Р.** Мамлекеттик жыйынтыктоочу аттестациянын **программасы** [Текст]/ А.Р.Акунова, Р.Т. Сулайманова.- Бишкек, 2012.- 47 б.
3. **Акунова, А.Р.** ЖОЖдо «Башталгыч мектепте кыргыз тилин окутуунун методикасы» боюнча **типтүү программа** [Текст]/ К.Сартбаев, А.Мураталиева, А.Р.Акунова ж.б.- Бишкек, 2011.-42 б.
4. **Акунова, А.Р.** «Башталгыч мектепте кыргыз жана орус тилдерин окутуунун технологиясы» кафедрасынын педагогикалык практикасы боюнча **программасы** [Текст]/ А.Р.Акунова.-Бишкек, 2011.- 54 б.
5. **Акунова, А.Р.** «Кыргыз тилинин практикалык курсу» боюнча типтүү жана жумушчу программалар [Текст]/ А.Р.Акунова, Б.С.Чокошева.- Бишкек, 2010.- 78 б.
6. **Акунова, А.Р.** «Сөз өстүрүүнүн теориясы жана методикасы» дисциплинасы боюнча типтүү программа [Текст]/ А.Р.Акунова.- Бишкек, 2016.- 28 б.

Монография

7. **Акунова, А.Р.** Жогорку мектепте «Азыркы кыргыз тили» курсун окутуу процессинде студенттин өз алдынча таанып-билүү ишмердүүлүгүн уюштуруу [Текст]/ А.Р.Акунова.-Бишкек, 2016.- 324 б.
Мектепке чейинки, башталгыч, орто мектептер үчүн окуу китептер, окуу куралдары
8. **Акунова, А.Р.** Мектеп жашына чейинки балдарды мектепке даярдоодо сабатка үйрөтүү, сөз өстүрүү боюнча колдонулуучу дидактикалык материалдар [Көрсөтмө куралдар]/Акунова А.Р.-Бишкек, 2009.
9. **Акунова, А.Р.** Кыргыз тилиндеги талдоолордун жыйындысы [Көрсөтмө куралдар]:5-9-класстар үчүн / А.Р.Акунова, Р.Х.Шакиров.-Бишкек, 2010
10. **Акунова, А.Р.** Окуп-үйрөнүүдөн күтүлүүчү натыйжалар. Кыргыз тили. 1-4-класстар үчүн [Текст]/ А.Р.Акунова, Б.С.Чокошева.- Бишкек, 2010.- 130 б.
11. **Акунова, А.Р.** Кыргыз тили. 2-класс [Текст]/ А.Р.Акунова, Б.С.Чокошева.- Бишкек, 2011.-124 б.
12. **Акунова, А.Р.** 2-класста кыргыз тилин окутуу [Текст]/ А.Р.Акунова, Б.С.Чокошева, С.Шаелдаева.- Бишкек, 2011.-148 б.
13. **Акунова, А.Р.** Кыргыз тили. 3-класс [Текст]/ А.Р.Акунова, Б.С.Чокошева.- Бишкек, 2013.-136 б.
14. **Акунова, А.Р.** 3-класста кыргыз тилин окутуу [Текст]/ А.Р.Акунова, Б.С.Чокошева, С.Шаелдаева.- Бишкек, 2013.-164 б.
15. **Акунова, А.Р.** Кошумча көнүгүүлөр жана тапшырмалар дептери, 2-класстар үчүн [Текст]/ А.Р.Акунова.-Бишкек, 2014.- 40 б.
16. **Акунова, А.Р.** Кошумча көнүгүүлөр жана тапшырмалар дептери, 3-класстар үчүн [Текст]/ А.Р.Акунова.-Бишкек, 2014.- 40 б.
17. **Акунова, А.Р.** Үй тапшырмаларын аткаруу дептерлери, 2-класстар үчүн (1-4-чейрек), [Текст]/ А.Р.Акунова.-Бишкек, 2014.- 6,5 б.т.
18. **Акунова, А.Р.** Үй тапшырмаларын аткаруу дептерлери, 3-класстар үчүн (1-4-чейрек) [Текст]/ А.Р.Акунова.-Бишкек, 2014.- 6,5 б.т.
19. **Акунова, А.Р.** «Кыргыз тили» боюнча сабактардын иштелмелери. 2-класстар үчүн [Текст]/ А.Р.Акунова, Г.С.Кайкиева.-Бишкек, 2014.- 116 б.
20. **Акунова, А.Р.** «Кыргыз тили» боюнча сабактардын иштелмелери. 3-класстар үчүн [Текст]/ А.Р.Акунова, Г.С.Кайкиева.-Бишкек, 2014.- 132 б.
21. **Акунова, А.Р.** Кыргыз тили боюнча дидактикалык материалдар 2-класс [Текст]/ А.Р.Акунова.-Бишкек, 2014.- 139 б.
22. **Акунова, А.Р.** Кыргыз тили. 4-класс [Текст]/ А.Р.Акунова, Б.С.Чокошева, А.Р.Акунова.- Бишкек, 2015.- 144 б.
23. **Акунова, А.Р.** 4-класста кыргыз тилин окутуу [Текст]/ Б.С.Чокошева, А.Р.Акунова, С.Шаелдаева.- Бишкек, 2015.- 138 б.
Жогорку окуу жайлары үчүн окуу куралдары
24. **Акунова, А.Р.** Азыркы кыргыз тили. Морфология [Текст]/ А.Р.Акунова, Б.С.Чокошева, Г.Эшимбекова. - Бишкек, 2008.- 254 б.
25. **Акунова, А.Р.** Азыркы кыргыз тили. Синтаксис [Текст]/ А.Р.Акунова, М.Раимбекова, Ч.Карамендеева.-Бишкек, 2009.-286 б.
26. **Акунова, А.Р.** Кыргыз тилинин практикалык курсу [Текст]/ А.Р.Акунова, Б.С.Чокошева. -1-2-бөлүм.-Бишкек, 2010.- 19,5 б.т.
27. **Акунова, А.Р.** Э.Арабаевдин алгачкы эмгектери [Текст]/ А.Р.Акунова, С.Өжөрбаева.- (1-2-бас.).-Бишкек, 2009, 2010.-22,6 б.т.
28. **Акунова, А.Р.** Учебно-методический комплекс по направлению «Педагогика» [Текст]/ С.Н.Пак, Ж.Конурбаева, А.Р.Акунова ж.б.- Бишкек, 2013.- 380 б.
29. **Акунова, А.Р.** Башталгыч мектепте кыргыз тилин окутуунун методикасы [Текст]/ К.Сартбаев, А.Мураталиева, А.Р.Акунова.- Бишкек, 2013.- 475 б.

30. **Акунова, А.Р.** «Башталгыч мектепте кыргыз тилин окутуунун методикасы» дисциплинасынын окуу-методикалык комплекси [Текст]/ А.Р.Акунова, К.Сартбаев, А.Мураталиева.- 1-2-бөлүм.- Бишкек, 2013.- 320 б.
31. **Акунова, А.Р.** «Азыркы кыргыз тили» курсун модулдук-рейтингдик окутуу системасына негиздеп үйрөтүү [Текст]/ А.Р.Акунова.- Бишкек, 2013.- 160 б.
32. **Акунова, А.Р.** «Азыркы кыргыз тили» курсун окутуунун кредиттик технологиясына негиздеп үйрөтүү [Текст]/ А.Р.Акунова.-Бишкек, 2013.- 160 б.
33. **Акунова, А.Р.** «Азыркы кыргыз тили» курсун окутуунун дистанттык формасына негиздеп окуп-үйрөнүү [Текст]/ А.Р.Акунова.-Бишкек, 2013.- 165 б.
34. **Акунова, А.Р.** Азыркы кыргыз тили. Фонетика жана лексикология [Текст]/ А.Р.Акунова, М.Раимбекова, Б.Чокошева.-Бишкек, 2013.- 138 б.
35. **Акунова, А.Р.** «Кыргыз тилинин практикалык курсун» окутуунун кредиттик технологиясына негиздеп үйрөтүү [Текст]/ А.Р.Акунова.- Бишкек, 2013.- 158 б.
36. **Акунова, А.Р.** «Кыргыз тилинин практикалык курсун» окутуунун дистанттык формасына негиздеп окуп-үйрөтүү [Текст]/ А.Р.Акунова.-Бишкек, 2013.- 170 б.
37. **Акунова, А.Р.** «Кыргыз тилинин практикалык курсу» дисциплинасынын окуу-методикалык комплекси [Текст]/ Акунова А.Р., Абдраева Н.Э., Сегизбаева Н.К.- 1-2-бөлүм.- Бишкек, 2013.- 228 б.
38. **Акунова, А.Р.** «Кыргыз тилинин практикалык курсу» дисциплинасынын окуу-методикалык комплекси [Текст]/ Акунова А.Р., Абдраева Н.Э., Сегизбаева Н.К.- 1-2-бөлүм.- Бишкек, 2013.- 228 б.
39. **Акунова, А.Р.** «Тил илимине киришүү» дисциплинасы боюнча окуу-методикалык комплекс [Текст]/ Акунова А.Р.- Бишкек, 2014.- 186 б.
40. **Акунова, А.Р.** «Азыркы кыргыз тили: Фонетика жана лексикология» дисциплинасынын окуу-методикалык комплекси [Текст]/ Акунова А.Р.- Бишкек, 2014.- 172 б.
41. **Акунова, А.Р.** «Азыркы кыргыз тили. Морфология» дисциплинасынын окуу-методикалык комплекси [Текст]/ Акунова А.Р.- Бишкек, 2014.- 130 б.
42. **Акунова, А.Р.** «Азыркы кыргыз тили. Синтаксис» дисциплинасынын окуу-методикалык комплекси [Текст]/ Акунова А.Р.- Бишкек, 2014.- 160 б.
43. **Акунова А.Р.,** Кыргыз тилинин практикалык курсу [Текст]/Акунова А.Р., Чокошева Б.С., Абдраева Н.Э., Сегизбаева Н.К, Атантаева Ж.И. - Бишкек, 2017.- 228 б.
- Илимий макалалар*
44. **Акунова, А.Р.** «Азыркы кыргыз тили» курсун дистанттык окутууга даярдоонун технологиясы [Текст]/ А.Р.Акунова // Сб. научных трудов КГПУ им. И.Арабаева. – Бишкек, 2010. - № 4.- 246-248-б.
45. **Акунова, А.Р.** Куру теориядан компетенттүүлүккө карай [Текст]/ А.Р.Акунова // Вестник КГУ им. И.Арабаева. – № 9. -Б., 2010.-20-23-б.
46. **Акунова, А.Р.** Студенттин өз алдынча билим алуусун өркүндөтүүнүн жолдору [Текст]/ А.Р.Акунова // «Проф. А. Жапаров жана тил илими» аттуу ил.-теориялык конф. материалдары.- КМУУ, 2010.- 168-172-б.
47. **Акунова, А.Р.** Жогорку мектепте «Азыркы кыргыз тили» курсун окутууда компьютердик технологияларды колдонуу [Текст]/ А.Р.Акунова // «Кыргыз тили жана адабияты». К.Тыныстанов атындагы БМУ жана К.Карасаев атындагы БГУнун илимий-практикалык басылмасы .- №17.-Бишкек, 2010. -153-154-б.
48. **Акунова, А.Р.** Студенттин таанып-билүү ишмердүүлүгүн уюштуруунун бир формасы [Текст]/ А.Р.Акунова // «Кыргыз тили жана адабияты»- К.Тыныстанов атындагы БМУ жана К.Карасаев атындагы БГУнун илимий-практикалык басылмасы.- №17.-Бишкек, 2010. -156-159-б.
49. **Акунова, А.Р.** Мектеп жашына чейинки балдарды сабатка үйрөтүү боюнча колдонулуучу көрсөтмө жана таратма материалдардын моделдери [Текст]/ А.Р.Акунова // И.Арабаев атындагы КМУнун жарчысы. №2.-Бишкек, 2011.-12-15-б.

50. **Акунова, А.Р.** Учебно-методический комплекс, направленный на формирование профессиональной компетенции студента [Текст]/ А.Р.Акунова, Б.С.Чокошева // Журнал «Высшее образование Кыргызской Республики». №1/15.-март.-2012.- 72-76-б.
51. **Акунова, А.Р.** Студенттин өз алдынча билим алуусун уюштуруунун илимий-теориялык, илимий-методикалык негиздери [Текст]/ А.Р.Акунова // Илимий-методикалык журнал. Кыргыз тили жана адабияты: Окутуунун инновациялык технологиялары.-№1.-январь.-2012.- 33-36-б.
52. **Акунова, А.Р.** Тунгуч агартуучу Э.Арабаевдин сабат ачуу китептери тууралуу [Текст]/ Ж.У.Байсалов, С.Өжөрбаева, А.Р.Акунова // «Маданият жана билим берүүдө агартуучулардын мурастары жана алардын заманбаптуулугу» аттуу эл аралык илимий-практикалык конференциянын матер.- И.Арабаев атындагы КМУнун жарчысы. №1.-Б., 2012.-33-35-б.
53. **Акунова, А.Р.** Окуу куралдарынын жардамы менен башталгыч класстардын болочок мугалимдеринин өз алдынча билим алуусун уюштуруу [Текст]/ А.Р.Акунова // «С.Турусбековдун руханий мурастары жана кыргыз тилин, адабиятын окутуунун жаңы технологиялары» аттуу ЖОЖдор аралык илимий-практикалык конференциянын материалдары.- И.Арабаев атындагы КМУнун жарчысы. №3.-Бишкек, 2012.-59-65-б.
54. **Акунова, А.Р.** «Азыркы кыргыз тили» курсун окутуунун дистанттык технологиясына негиздеп үйрөтүү боюнча түзүлгөн окуу-методикалык колдонмо тууралуу [Текст]/ А.Р.Акунова // Материалы, посвященные Дню работников народного образования КР – Вестник Исык-Кульского университета.-№33.- Каракол,2012.-71-77-б
55. **Акунова, А.Р.** «Азыркы кыргыз тили» курсун окутуунун кредиттик технологиясына негиздеп үйрөтүүнү пландаштыруу [Текст]/ А.Р.Акунова // Материалы, посвященные Дню работников народного образования КР – Вестник Исык-Кульского университета.-№33.- Каракол,2012.- 205-209-б.
56. **Акунова, А.Р.** Окутуунун кредиттик технологиясы боюнча студенттин өз алдынча таанып- билүү ишмердүүлүгүн өнүктүрүү [Текст]/ А.Р.Акунова // КРнын Илим күнүнө карата уюштурулган «Профессор Каратай Сартбаев – чыныгы элдик мугалим» аттуу республикалык илимий-практикалык конференциянын материалдары.- И.Арабаев атындагы КМУнун Жарчысы (атайын чыгарылыш).- Серия: Педагогикалык илимдер.-Бишкек, 2013.-66-70-б.
57. **Акунова, А.Р.** Компетенттүү адисти даярдоодо студенттин өз алдынча таанып - билүү ишмердүүлүгүн активдештирүүнүн мааниси [Текст]/ А.Р.Акунова // «ЖАМУ инновациялык өнүгүүнүн 20-жылында» аттуу эл аралык илимий-практикалык конференциянын материалы.- Жалал-Абад мамлекеттик университетинин жарчысы (атайын чыгарылыш).-1-бөлүм.-№1(27).-2013.-159-162-б.
58. **Акунова, А.Р.** Жогорку окуу жайларда «Азыркы кыргыз тили» курсун өз алдынча интенсивдүү окуп-үйрөнүү [Текст]/ А.Р.Акунова // «ЖАМУ инновациялык өнүгүүнүн 20-жылында» аттуу эл аралык илимий-практикалык конференциянын материалы.- Жалал-Абад мамлекеттик университетинин жарчысы (атайын чыгарылыш).-1-бөлүм.-№1(27).-2013.-155-159-б.
59. **Акунова, А.Р.** Эки баскычтуу жогорку билим берүүдө модификацияланган педагогикалык практиканын моделин жакшыртуу боюнча сунуштар [Текст]/ А.Р.Акунова // «Борбордук Азияда педагогикалык кадрларды даярдоонун теориясы жана практикасы» аттуу II эл аралык илимий-практикалык конференциянын материалдары.- Ж.Баласагын атындагы КМУУнун Жарчысы.- 1-чыгарылыш: Педагогикалык илимдер. Бишкек, 2013.- 105-108-б.
60. **Акунова, А.Р.** Электрондук окуу китептеринин жардамы менен студенттин өз алдынча билим алуусун уюштуруу [Текст]/ А.Р.Акунова // С.Нааматов атындагы НМУнун «Азыркы коомдун актуалдуу маселелери: экономика, саясат, илим жана билим берүү» аттуу Эл аралык илимий-практикалык конференциянын материалдары.- Известия вузов.- №5.-Нарын,2013.-70-73-б.

61. **Акунова, А.Р.** Башталгыч мектепте баа койбостон баалоо системасын колдонуу ыкмалары [Текст]/ А.Р.Акунова // «Мектеп» журналы.-Бишкек, 2014.- 67-72-б.
62. **Акунова, А.Р.** Электронное обучение – эволюционная новая ступень образования [Текст]/ А.Р.Акунова, Б.Арынбаева // Известия Кыргызской Академии Образования, №3(31).-2014.- С.18-23
63. **Акунова, А.Р.** Дистанттык (аралыктан) окутуу – заманбап билим берүүнүн келечеги [Текст]/ А.Р.Акунова, Б.Арынбаева, Н.А. Эргешова//Научная дискуссия: Вопросы педагогики и психологии.-Сборник статей по материалам XLVII международной заочной научно-практической конференции.-№2(47).-Часть 2. - М., Изд. «Интернаука», февраль, 2016. – С.216-220
64. **Акунова, А.Р.** Электрондук курстарды түзүүнүн талаптары [Текст]/ А.Р.Акунова, Б.Арынбаева, Н.А. Эргешова // Научная дискуссия: Вопросы педагогики и психологии.-Сборник статей по материалам XLVII международной заочной научно-практической конференции.-№2(47).-Часть 2. М., Изд. «Интернаука», февраль, 2016.- С.221-224
65. **Акунова, А.Р.** Студенттердин өз алдынча таанып-билүү ишмердүүлүктөрүн активдештирүүдө веб-сайттарды колдонуу [Текст]/А.Р.Акунова, Ж.Жумагельдиева //Молодой ученый: вызовы и перспективы.-Сб. статей по материалам XI международной заочной научно-практической конференции.-№9 (11).- М., Изд. «Интернаука», май, 2016.-С.575-581
66. **Акунова, А.Р.** Студенттин өз алдынча таанып-билүү ишмердүүлүгүн калыптандыруу үчүн электрондук курстар менен электрондук китептерди иштеп чыгуу [Текст]/ А.Р.Акунова, А.Боржуева // Молодой ученый: вызовы и перспективы.-Сборник статей по материалам XI международной заочной научно-практической конференции.-№9 (11).- М., Изд. «Интернаука», май, 2016.-С.581-587
67. **Акунова, А.Р.** Дисциплиналар боюнча аудио-видео материалдарды жана электрондук тесттерди даярдоо [Текст]/ А.Р.Акунова, Н.Кадыралиева, Т.Арстанова // Молодой ученый: вызовы и перспективы.-Сборник статей по материалам XII международной заочной научно-практической конференции.-№10 (12).-М., Изд. «Интернаука», июнь, 2016.- С.327-331
68. **Акунова, А.Р.** Педагогическая практика, как основной компонент формирующий профессиональные компетенции будущих педагогов [Текст]/ А.Р.Акунова // Вестник науки и образования.- Москва: Проблемы науки, №7(19) июнь, 2016.-С.79-80
69. **Акунова, А.Р.** Организация самостоятельной работы студентов с помощью учебно-методических комплексов [Текст]/ А.Р.Акунова, Б.Чокошева // Вестник науки и образования.- Москва: Проблемы науки, №7 (19) июнь, 2016.-С.81-84
70. **Акунова, А.Р.** Студенттин өз алдынча таанып-билүү ишмердүүлүгүн калыптандыруу жана өнүктүрүү – учурдагы актуалдуу маселе [Текст]/ А.Р.Акунова // Международная заочная научно-практическая конференция «Научная дискуссия: инновации в современном мире.- №6 (49).-Часть 2.-М., Изд. «Интернаука», 2016.- С.121-125
71. **Акунова, А.Р.** Интернет-сайттары [Электрондук каражат]: [www. Kyrgyzinfo.ru](http://www.Kyrgyzinfo.ru) (Эне тилин үйрөнүүчүлөр жана үйрөтүүчүлөр үчүн), [www. akunova 25.narod.ru](http://www.akunova.25.narod.ru) (ЖОЖдун окутуучулары, суденттери үчүн), [www. akunova.orgfree.com](http://www.akunova.orgfree.com) (Дистанттык окутуу), электрондук китептер («Азыркы кыргыз тили: фонетика, лексика, морфология, синтаксис»), [http: kyrgyztil.taalimforum.kg](http://kyrgyztil.taalimforum.kg) (1-4-класста кыргыз тилин окутуу үчүн кошумча каражат) А.Р.Акунова., Н.К.Сегизбаева- Бишкек, 2007-2017.

13.00.02 – окутуунун жана тарбиялоонун теориясы менен методикасы (кыргыз тили) адистиги боюнча даярдалган Акунова Айнура Рысбековнанын «Азыркы кыргыз тили» курсун үйрөнүү процессиндеги студенттин өз алдынча таанып-билүү ишмердүүлүгүн моделдөө» аттуу педагогика илимдеринин доктору окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациясынын

РЕЗЮМЕСИ

Түйүндүү сөздөр: өз алдынча таанып-билүү ишмердүүлүгү, студент, моделдештирүү, окуу-методикалык комплекстер, билим сапаты, кыргыз тилин окутууну градациялоо, окутуунун мазмунун жаңыртуу, окутуунун кредиттик технологиясы, дистанттык окутуу, маалыматтык-мультимедиялык каражаттар ж.б.

Изилдөөнүн объектиси: Жогорку окуу жайларда «Азыркы кыргыз тили» курсун окутуу процесси.

Изилдөөнүн максаты: Жогорку окуу жайларынын «Башталгыч билим берүү», «Кыргыз тили жана адабияты» адистиктеринде «Азыркы кыргыз тили» курсун окуп-үйрөнүүдө студенттердин өз алдынча таанып-билүү ишмердүүлүгүн өнүктүрүүнүн моделдерин иштеп чыгуу, ишке киргизүү жана жайылтуу.

Изилдөөнүн методдору: Теоретикалык деңгээлде тарыхый, салыштыруучулук, системалык-логикалык, педагогикалык моделдештирүү жана педагогикалык тажрыйбаны жалпылаштыруу методдору; Эмпирикалык деңгээлде сурамжылоо-диагностикалык (анкетирлөө, аңгемелешүү, тестирлөө), эксперименталдык (изилдөөчүлүк, констатирлөөчү, калыптандыруучу жана жыйынтыктоочу) методдору, логикалык анализдин, статистикалык методдордун түрдүү формалары.

Изилдөөнүн илимий жаңылыгы: Изилдөөнүн максат-милдеттерин ишке ашыруу процессинде төмөндөгүдөй илимий жаңылыктар киргизилди:

- «Азыркы кыргыз тили» курсун окуп-үйрөнүүдөгү студенттердин өз алдынча таанып-билүү ишмердүүлүгүн уюштуруунун методикалык аспектидеги моделдери иштелип чыкты. Моделдерди ишке ашыруунун технологиясы педагогикалык экспериментте текшерилип, натыйжалуулугу аныкталды;
- 550000 – Педагогика багытындагы 550700-Башталгыч билим берүү адистигинде окутуунун кредиттик технологиясында жана дистанттык формасы боюнча студенттин өз алдынча таанып - билүү ишмердүүлүгүн уюштурууну камсыз кылуучу «Азыркы кыргыз тили» курсунун мазмуну, формасы, методдору, каражаттары сунушталды;
- «Азыркы кыргыз тили» курсу боюнча студенттин өз алдынча иштери алгачкы жолу педагогикалык-праксиологиялык мамилеге таянылып иштелип чыкты;
- Адистик компетенцияларды калыптандырууда «Азыркы кыргыз тили» менен «Кыргыз тилинин практикалык курсу», «Кыргыз тилин окутуунун методикасы» дисциплиналарынын өз ара байланышы теориялык жана практикалык жактан негизделди; аталган курстар боюнча жаңы муундун окуу-методикалык комплекстери, мультимедиялык кошумча окуу каражаттары түзүлдү;
- Кыргыз тилин эне тили катары окутуунун мазмундук жана методикалык жактан өзгөрүшүнө алып келе турган «Сабат ачуу жана сөз үйрөнүү», «Эне тили», «Кыргыз тили» жана «Азыркы кыргыз тили» деген дифференцирленген төрт деңгээлдеги жаңылануу багыты сунушталды.

Изилдөөдөн алынган натыйжалардын практикалык баалуулугу: «Азыркы кыргыз тили» курсун өз алдынча окуп-үйрөнүүнүн моделдери студенттин таанып-билүү ишмердүүлүгүнүн жакшырышына шарт түзөт; Дисциплинаны башка предметтер менен айкалыштырып үйрөнүүдө кыргыз тилин окутуучулар, үйрөнүүчүлөр тарабынан жетекчиликке алынат, пайдаланылат; Изилдөөнүн жүрүшүндө иштелип чыккан программалар, окуу китеп, окуу куралдары, методикалык колдонмолор, мультимедиялык кошумча окутуу каражаттары, электрондук китептер, интернет сайттары өз алдынча кыргыз тилин окуп-үйрөнүүдө маалыматты ыңгайлуу формада, мезгилде, орунда алууга көмөктөшөт; кыргыз тилин эне тили катары окутуунун натыйжалуулугун жогорулатат.

РЕЗЮМЕ

диссертационной работы Акуновой Айнуры Рысбековны «Моделирование самостоятельной познавательной деятельности студентов в процессе изучения курса «Современный кыргызский язык» на соискание учёной степени доктора педагогических наук по специальности 13.00.02 – теория и методика обучения и воспитания (кыргызский язык)

Ключевые слова: самостоятельная познавательная деятельность, студент, моделирование, учебно-методические комплексы, качество знания, грация обучения кыргызского языка, кредитная технология обучения, дистантное обучение, информационно-мультимедийные средства.

Объект исследования: процесс обучения курса «Современный кыргызский язык» в высших учебных заведениях.

Цель исследования: Разработать, внедрить и распространить модели развития самостоятельной познавательной деятельности студентов в изучении курса «Современный кыргызский язык» в специальностях «Начальное образование», «Кыргызский язык и литература» вузов.

Методы исследования: На теоретическом уровне были использованы исторические, сопоставительные, системно-логические методы, а также методы педагогического моделирования и обобщения педагогических опытов. На эмпирическом уровне использован диагностический опрос (анкетирование, беседа, интервью, тестирование), также были использованы экспериментальные методы (исследовательский, констатирования, формирования и обобщения), использованы различные формы логического анализа. Результаты, полученные в ходе исследования, проанализированы статистически.

Научная новизна исследования. В процессе реализации цели и задачи исследования были внесены следующие научные новизны:

- рекомендовано обновлённое направление, изменяющее с содержательной стороны изучения кыргызского языка как родного. С помощью разработки ожидаемого результата изучения, обоснован результативность обучения, дифференцированное на четырёх уровнях: развитие речи и обучение грамоте, родной язык, кыргызский язык, современный кыргызский язык;

- разработаны модели развития самостоятельной познавательной деятельности студентов в изучении курса «Современный кыргызский язык». Проверена и определена результативность в педагогическом эксперименте, технология внедрения моделей;

- внедрено содержание, форма, методы, средства курса «Современного кыргызского языка» обеспечивающее организацию самостоятельной познавательной деятельности студентов в модульно-рейтинговых, кредитных и дистантных формах обучения по специальности 550700 – начальное образование по направлению 550000 – Педагогика;

- в формировании профессиональной компетенции будущего специалиста теоретически и практически обоснованы взаимосвязи между дисциплинами «Современный кыргызский язык», «Практический курс кыргызского языка», «Методика преподавания кыргызского языка».

Практическая значимость исследования: результаты исследования, разработанные модели, технология её внедрения, предложенные эффективные пути, методы и средства формирования и развитие самостоятельной познавательной деятельности обучающихся будет применено студентами и преподавателями вузов факультетов кыргызская филология, педагогика при обучения курса «Современного кыргызского языка», учителям кыргызского языка в средних школах.

SUMMARY

of the research thesis on the topic “Modeling the students’ knowledge on the self-activity in the process of language learning on the course of “Modern Kyrgyz Language” written by Ainura Akunova Rysbekovana to obtain a doctoral degree on the specialty 13.00.02 - Theory and methods of Education and Training

Key words: the activity of self-knowledge, student modeling, educational and methodical materials, the quality of education, gradation of Kyrgyz language teaching, renew the content of teaching, credit technology of teaching, distance learning, information and multimedia resources, etc

The object of the research: the process of teaching “Modern Kyrgyz Language” course at high education institutions.

The aim of the study: to work out models of development, implementation and dissemination of students self-activity on the course of “Modern Kyrgyz Language” for the specialists of “Primary education”, “Modern Kyrgyz Language” at Higher Educational institutions.

The methods of the study: On the theoretical level-historical, comparative, systematic-logical, methods of pedagogical modeling and integration of pedagogical experience. On the empirical level- diagnostic survey (questionnaires, conversation, interview and testing) as well as experimental (research, konstatirlöçü forming and final results) methods, logical analyses and different forms of a statistical method.

The innovation of scientific research: During the research process of the objectives of the study the following scientific news were implemented:

1. The content changed innovative direction of learning Kyrgyz language as their native language is suggested. Learning Kyrgyz language is studied on the results of literacy, vocabulary learning, elementary, primary and high courses of the differential four-level training courses based on learning through the development of the expected results;
2. The models of students self-learning activity in “Modern Kyrgyz Language” courses have been developed. The technology of the implementation of modeling is tested and its effectiveness is identified;
3. 550000 in the field of Education, 550700 Teaching in the Primary Education specialty the course content, forms methods and means of Modern Kyrgyz Language which provides students self-organization activities on module-rating, credit and distance forms of learning activity is presented;
4. On the forming of Professional competencies of the “Modern Kyrgyz language” and “Practical Course of Kyrgyz language teaching” methodology is based on the connection between the theoretical and practical subjects.

Validity sectors: Universities, Kyrgyz philology, pedagogy, journalism, translation departments of Kyrgyz language teachers, students, bachelors, researchers, masters postgraduates and doctorates; of secondary school teachers of language and literature.